

agresivní a provokující oběť násilného trestného činu

JUDr. Jaromír HOŘÁK, Právnická fakulta UK

V tomto textu se věnuji případům, kdy oběť násilného trestného činu sama pachatele rozhodujícím způsobem motivovala k útoku tím, že mu úmyslně závažným způsobem ublížila. Reagují tak na nové privilegované skutkové podstaty zabití (§ 141) a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky (§ 146a) v trestním zákoníku, k jejichž znakům patří i spáchání trestného činu „v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného“. Zabývám se především obrazem takzvaných vyprovokovaných vražd či zabití v odborných dílech z oblasti kriminologie a kriminální psychologie a kladu si otázku, jaké důsledky vyplývají z poznatků těchto věd pro výklad a aplikaci zmíněných ustanovení trestního kodexu. Rozlišuji dva základní typy predeliktních situací u vyprovokované vraždy, které se odlišují vzájemným postavením oběti a pachatele, podle toho, jakým způsobem byly mezi nimi rozloženy síly v původním konfliktu. Teoretický přehled doplňuji o aktuální kasuistiku z rozhodovací praxe českých soudů.

V kriminologii je znám pojem *viktimologického zavinění*, kterým se vyjadřuje role oběti v genezi zločinu a v motivační struktuře pachatele. Tento pojem se nutně nevztahuje k otázce morálního posouzení chování oběti, neboť zahrnuje celou škálu jejích vlastností (jako tzv. viktimogenní faktory), jimiž je pachatel stimulován ke spáchání trestného činu.¹ J. Zapletal hovoří o viktimologickém zavinění oběti všude tam, kde si oběť byla *vědoma* nebezpečí, které z jejího chování vyplývá pro její život.² Pro účely vymezení dopadu privilegovaných skutkových podstat se však musí jednat o viktimologické zavinění v ještě

¹ GILLNEROVÁ, Ilona – BOUKALOVÁ, Hedvika a kol.: Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie. Karolinum, Praha, 2006, str. 147

² ZAPLETAL, Josef: Úmyslná usmrcení. Praha, VÚK, 1980, str. 41

mnohem užším smyslu, jímž označíme míru (spolu)odpovědnosti oběti násilného trestného činu za vznik a eskalaci konfliktu. Zhruba v tomto významu užívají starší německy píšící autoři výrazu „Mitschuld“, tedy *spoluvina*, jenž zahrnuje i *morální vytýkatelnost*.³ Na stejném kritériu je založena i často citovaná typologie B. Mendelsohna, rozlišující oběti na škále od „zcela nevinných“ až po „oběti s podstatně vyšší mírou viny než pachatel“⁴ V anglosaské kriminologii zavedl M. E. Wolfgang pojmy „victim precipitation“, popř. „victim precipitated crime“ (VPC) – tedy zločin vyvolaný obětí.⁵ Výraz „provocation“ je v angličtině spíše termínem trestněprávním, označujícím jednu z tradičních polehčujících okolností (defences), jež lze uplatnit v případech úmyslných usmrcení (homicide, viz níže ad).⁶ Podobně je tomu i v němčině, kde se v souvislosti s ust. § 213 StGB hovoří o vyprovokovaném zabití (provozierte Tötung). Polský kriminolog B. Hołyst (a u nás s odkazem na něj J. Zapletal) naopak dává pojmu provokace (prowokacja) velmi široký význam „jakéhokoli chování oběti, které pachatele vedlo ke spáchání trestného činu“, včetně chování nevědomého či chování společností schvalovaného (napomenutí pachatele, pomoc týrané osobě, pronásledování zloděje).⁷ V rámci českého diskurzu však J. Musil jako provokace primárně označuje různé agresivní aktivity oběti (urážky, posměch atp.), které

³ AMELUNXEN, Clemens: Das Opfer der Straftat. Beiträge zur Viktimologie. Kriminalistik Verlag Hamburg, 1970, str. 44; srov. MERGEN, Armand: Die Kriminologie. Eine systematische Darstellung. Verlag Franz Vahlen, Berlin – Frankfurt am Main, 1967, str. 393; českému odbornému termínu *viktimologického zavinění* odpovídá v německých pramenech spíše pojem *Mitverschulden des Opfers*, viz MURMANN, Uwe: Die Selbstverantwortung des Opfers im Strafrecht. Springer, Berlin-Heidelberg, 2005, str. 308

⁴ Citováno podle HERETÍK, Extrémna agrésia I. Forezná psychológia vraždy. Psychoprof, Nové zámky, 1999, str. 68; srov. AMELUNXEN, Das Opfer der Straftat, str. 44; K současnému hodnocení Mendelsohnových a von Hentigových kategorií viz např.: D'CRUZE, Shani- WALKLATE, Sandra – PEGG, Samantha: Murder. Social and historical approaches to understanding murder and murderers. Willan Publishing, 2006, str. 18

⁵ HERETÍK, Extrémna agrésia, str. 69

⁶ A. Karmen nicméně v nejnovějším vydání svého úvodu do viktimologie prosazuje pojmové rozlišování mezi „precipitací“ (precipitation ve smyslu „uspíšení“), kdy poškozený „významně přispěl k propuknutí násilí“ a „provokací“ (provocation), kdy oběť nese *větší díl* odpovědnosti než pachatel. Karmen však uznává, že oba výrazy jsou v angloamerické literatuře užívány promiscue, viz KARMEN, Andrew: Crime Victims: An Introduction to Victimology. Wadsworth, 7th edition, 2007, str. 114; srov. obdobně i u nás Kuchta-Válková et al., 2005, str. 393, se zmiňují o „precipitujících až provokujících“ obětech tzv. vražd v konfliktu.

⁷ HOŁYST, Brunon: Wiktymologia. Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa, 1990, str. 88; ZAPLETAL, Úmyslná usmrcení, str. 42, cituje starší Hołystovu práci z 60tých let a práce sovětských autorů.

podněcují pachatele k útoku. Musil tak používá výrazu provokace v nejběžnějším smyslu, s tím však, že upozorňuje na častý jev hromadění provokujících podnětů v dlouhodobě konfliktních vztazích.⁸ Z českých autorů dále M. Mitlöhner označil v rámci zkoumání etiologie vražd případy, kdy je pachatel motivován pocitem ohrožení své bezpečnosti, resp. brání svou osobní důstojnost před útokem ze strany oběti. Mitlöhner si všímá i specifického typu odvetných vražd, kdy je jednání pachatele motivováno konfliktem v ekonomické oblasti a zároveň pokořujícím chování oběti. Týž autor poukazuje na to, že v některých případech lze jednání poškozeného kvalifikovat nejen jako nebezpečné pro něj samotného, ale i jako nebezpečné (škodlivé) pro společnost. Mitlöhner tu hovoří o „vině“ a „odpovědnosti“ poškozeného, která vyplývá z jeho „provokujícího a nezákonného“ jednání, typicky při mravnostních deliktech a podvodu.⁹

V tomto textu jsem se rozhodl užívat výrazu *provokace* k označení *úmyslných jednání oběti* před spácháním trestného činu, která mohou být zohledněna jako polehčující okolnosti a eventuálně vést k posouzení skutku pachatele podle mírnějších ustanovení trestních zákonů. Provokace vyjadřuje určitý *podíl morální viny oběti* na vyústění interpersonálního konfliktu v závažný násilný trestný čin, přičemž tento podíl viny zároveň umožňuje posoudit reakci pachatele shovívavěji z hlediska trestního práva. Z porovnání cizích právních úprav, odborné literatury a judikatury vyplývá, že provokace v uvedeném smyslu může charakterizovat v zásadě dva typy predeliktních situací:

⁸ NOVOTNÝ, Oto – ZAPLETAL, Josef: Kriminologie. 3. přepracované vydání, Praha: ASPI, 2008, str. 154-155

⁹ MITLÖHNER, Miroslav: Vražda, její etiologie a prevence. Trestní právo č. 3/2003, str. 12 až 13; srov. KAISER, Günther: Kriminologie. Úvod do základů. 1. vydání, přel. H. Válková, C.H. Beck, Praha, 1994, str. 231: „oběť se [v okamžiku deliktu] sama chopí iniciativy a provokuje pachatele“

1) Prvým typem záležitosti v podstatě v *reverzi rolí mezi obětí a násilníkem*. Závažná agrese, resp. příkoří vychází zprvu jednoznačně ze strany budoucí oběti a postihuje budoucího pachatele. Poměr sil je dlouhodobě nevyrovnaný v neprospěch pachatele, který je na oběti zpravidla různým způsobem závislý. Trestnému činu typicky předchází soustavné týrání či vydírání ze strany oběti a utlačovaná osoba se v konečném konfliktu zmůže na odpor, který je oběti osudný.¹⁰ Lze říci, že v těchto případech oběť sama nutí pachatele ke zločinu.¹¹ Z hlediska Mendelsohnovy typologie se jedná o již zmíněnou „oběť s podstatně vyšší mírou viny než pachatel“.

2) Druhým typem se oproti prvnímu vyznačuje relativně vyrovnaným poměrem sil mezi obětí a pachatelem. Oběť se zachová vůči pachateli způsobem, který do jisté míry omlouvá okamžitou ztrátu sebevlády. Tento stimul ze strany oběti svým charakterem odpovídá významu slova „(vy)provokovat“ v běžné řeči. Následný čin pachatele má vždy podobu spontánního afektdeliktu. Do této kategorie spadají některé z tzv. konfrontačních či „hospodských“ vražd, jež vyplnou z náhodných afektivních srážek v alkoholovém opojení. Patří sem i část úmyslných usmrcení, jimiž vyvrcholilo dlouhodobě konfliktní soužití intimních partnerů. Z hlediska Mendelsohnovy typologie se v těchto případech jedná o „oběť s vyšším podílem viny než pachatel“, případně o „oběť stejně vinnou jako pachatel“.

Asymetrický konflikt s agresivní obětí:

¹⁰ GILLNEROVÁ, – BOUKALOVÁ, Vybrané kapitoly, str. 151

¹¹ Srov. tamtéž, str. 150

První uvedený typ vymezil Hans von Hentig (1962), pojednával-li o tzv. *agresivní oběti*.¹² V Hentigově kasuistice lze rozlišit následující okruhy případů:

- 1) Případy ryzí svépomoci, kdy sám pachatel byl viktimizován závažným kriminálním jednáním oběti nebo mu taková viktimizace reálně hrozí. Pachatel nemá (alespoň ze svého pohledu) spolehlivé vyhlídky na zastání ze strany státní moci a snaží se tudíž zjednat si „spravedlnost“ sám za použití násilí, přičemž nejedná v mezích nutné obrany.¹³
- 2) Případy, kdy pachatel usmrcuje „domácího tyrana“: obětí je násilnický jedinec, zpravidla alkoholik s psychopatickými rysy, který dlouhodobě terorizoval svou manželku a děti. Pachatelkou/pachatelem může být sama partnerka oběti, některé z dětí (zpravidla dospělý syn), popř. se trestného činu dopouští více rodinných příslušníků společným jednáním (typicky matka s jedním z dospělých synů). Hentig uvádí řadu pitoreskních případů z tradičního vesnického prostředí střední Evropy.¹⁴
- 3) Obětí je šikanující představený pachatele/pachatelů. Budoucí oběť zneužívá svého mocenského postavení vůči pachateli (zaměstnavatele, mistra vůči učedníkovi, poddůstojníka vůči vojínovi atp.) k trvalé šikaně a útlaku, včetně brutálního násilí. Jde o situaci podobnou jako sub 2 (eliminace utlačující autoritativní figury), tzn. i zde může jít jak o

¹² HENTIG, Hans von: *Das Verbrechen II. Der Deliquent im Griff der Umweltkräfte*. Springer Verlag, Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1962, str. 446 a násl.

¹³ Tamtéž, str. 446- 447

¹⁴ tamtéž, str. 447- 451

spontánní afektdelikt jednotlivce, tak i o součinnost více pachatelů. H. v. Hentig v této souvislosti zmiňuje fenomén vražd tyranských námořních kapitánů lodním mužstvem (tzv. Schiffsmorde).¹⁵

- 4) Obětí je věřitel vymáhající na pachateli bezohledným způsobem dluh. Věřitel se ve snaze vymoci svou pohledávku uchyluje vůči pachateli k výhrůžkám a zastrašování, k fyzickému násilí a k bezprávným zásahům do majetkových práv a domovní svobody.¹⁶ Hentigem uváděná kasuistika upomíná mj. na praktiky některých českých majitelů domů vůči nájemníkům či pochybné postupy vykonavatelů majetkových exekucí.
- 5) Obětí je nebezpečná násilnická osoba, která se pohybuje v kriminálním milieu a šíří kolem sebe strach do té míry, že je nakonec svými rivaly preventivně odstraněna.¹⁷
- 6) Obětí je osoba, která pachatele dlouhodobě vydírá hrozbou, že oznámí jednání, za něž pachateli hrozí trestní či jiný závažný postih.¹⁸
- 7) Obětí je manželka/družka - fúrie, která dlouhodobě terorizuje svého partnera (budoucího pachatele) agresivními výstupy, verbálním ponižováním i fyzickým násilím.¹⁹

¹⁵ tamtéž, str. 451- 452

¹⁶ tamtéž, str. 452 - 455

¹⁷ tamtéž, str. 455

¹⁸ tamtéž, str. 455

¹⁹ tamtéž, str. 456- 457

Potenciální „agresivní oběti“, zejména ve smyslu sub 3) a 4), lze rozpoznat i v kasuistikách a klasifikacích dalších autorů, např. v „násilnících- vykořisťovatelích“ (exploiters) a „šikanujících mazácích“ (bullies) u H. Tocha.²⁰

Vlastní kasuistika č. 1:

Obžalovaný byl (v době spáchání trestného činu 36letý) vysokoškolsky vzdělaný Rus z jedné ze zemí bývalého Sovětského svazu, který však v ČR pracoval jako pomocný stavební dělník. Inkrimovaného dne obžalovaný pracoval až do večerních hodin na stavbě a před cestou domů vypil dvě piva a svařené víno. Při vystupování z tramvaje v místě svého bydliště si povšiml, že jej sledují dva muži, kteří jej posléze obstoupili. Požadovali peníze a opakovaně jej bili do hlavy nebo strkali tak, že se sám udeřil o zed' domu. Šlo o dva Litevce, kteří kromě požadavku na peníze obžalovaného uráželi, nadávali mu, že je „Rusák“ a nakonec od nich dostal i ránu pěstí do nosu, takže mu počala téci krev. Potom jim měl obžalovaný v ruštině říci, že zavolá své ženě, aby mu přinesla peníze. Skutečně se mobilním telefonem spojil se svou manželkou, které měl říci, aby mu přinesla 200,- až 300,-Kč a údajně ji měl potichu vyzvat, aby zavolala policii. Litevci to však zřejmě slyšeli, protože obžalovanému řekli, že mu česká policie nepomůže, neboť je cizinec a opětovně pokračovali ve fyzických útocích vůči němu. Obžalovaný útočníkům přislíbil, že jim požadované peníze přinese ze svého bytu a vběhl do domu. Poškozený, jeden z útočníků, jej měl následovat. Podle výpovědí svědků se však poškozený po chvíli objevil znovu na ulici pronásledován obžalovaným, který jej záhy dostihl a několikrát bodl nožem. Poškozený zraněním na místě podlehl. Pachatel byl shledán vinným trestným činem vraždy dle § 219 odst. 1 tr. zák. Trest odnětí svobody byl pachateli uložen za použití ust. § 40 odst.

²⁰ TOCH, Hans: Violent men: An inquiry into the psychology of violence. Aldine Publishing Company, Chicago, 1969, str. 157 až 163

1 tr. zák. v trvání osmi let. Důvody pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody soud spatřoval v předchozím jednání poškozeného a jeho společníka i ve skutečnosti, že se obžalovaný dle znaleckých posudků „nacházel ve stavu intenzivního stresu, jednal v emočním afektu“ (rozsudek Městského soudu v Praze sp. zn. 43 T 15/2006).

V řadě odborných děl věnovaných úmyslným usmrcením či problematice oběti trestného činu figurují kasuistiky odpovídající situaci sub 2), tedy **vraždě „domácího tyrana“**.²¹ Již A. von Feuerbach na poč. 19. stol. psal o zpustlém mlynáři, který byl usmrcen vlastními syny: „Zavražděný sám byl všeho neštěstí trestuhodným původcem. Z mravního hlediska byl právě on odpovědný za vraždu, k níž nakonec došlo. Co jej potkalo, zdá se být v souladu s platnými zásadami spravedlnosti.“²² Není náhodné, že pozornost autorů starších kriminalistických prací vzbuzovaly právě případy, kdy byl pachatelem syn poškozeného, a to s ohledem na zpřísněný postih *parricidia* (resp. vraždy předka v přímém pokolení - „Ascendentenmord“) v tehdejších trestních zákonech.²³ Představa *otcovraždy* jako vůbec nejzávažnějšího zločinu²⁴ kolidovala s odpudivým lidským charakterem oběti a se spíše rytířským jednáním pachatele, který se nezdálo zastával matky proti jejímu násilnickému manželovi. Z moderních autorů se tomuto typu vraždy věnoval psychiatr Emanuel Tanay (1973), podle nějž bývá usmrcený otec osobou se sadistickými sklony, před nímž žije ve strachu celá rodina. Pachatel bývá buď nejčastějším terčem otcova násilí nebo se jako nejstarší syn cítí být za

²¹ Srov. i kasuistiku in: MAREČKOVÁ, Lenka: Milosti. Ohnisko lidství v trestním právu. Academia, Praha, 2007, str. 186 až 190

²² Citováno podle von HENTIGa, Das Verbrechen II., str. 449-450

²³ Viz např. *parricide* dle článku 299 francouzského Code Pénal z roku 1810 a obdobná ustanovení ve starém španělském a italském tr. zákoníku (1870, 1889), dále čl. 152 bavorského tr. zák. z roku 1813 a § 280 uherského trestního zákona z roku 1878, blíže např. LISZT, Franz von: Verbrechen und Vergehen wider das Leben. In: BIRKMEYER, Karl et al.: Vergleichende Darstellung des Deutschen und Ausländischen Strafrechts. Besonderer Teil. Band V., Berlin, Verlag Otto Liebmann, 1905, str. 80-81, str. 47, 48

²⁴ Ke změnám ve vnímání tzv. otcovraždy viz MIDDENDORF, Wolf: Kriminologie der Tötungsdelikte. R. Boorberg Vrlg., Stuttgart, 1984, str. 61

rodinu (matku a mladší sourozence) zodpovědný. Matka je zpravidla pasivní, závislá osobnost s rysy masochismu. Vztah mezi rodiči neumožňuje rozvod ani kontrolu stupňující se agresivity otce, jehož usmrcení celá rodina přijímá s úlevou. Pachatel nepocituje výčitky svědomí. Tanay tyto případy označuje jako „reaktivní otcovraždy“ (reactive parricide).²⁵ W. Middendorf ovšem správně poukazuje na řadu méně jednoznačných případů, kdy se snaha pachatele ochránit ostatní členy rodiny před otcem-násilníkem snoubí se zništnými motivy.²⁶

Německý psychiatr J. Glatzel v této souvislosti zajímavě popisuje typ tzv. *delegovaných vražd* (delegierte Tötungshandlungen), kdy je rodina rozdělena na dva zneprátené tábory s problematickým otcem na jedné a matkou a dětmi na druhé straně. Matka a děti jsou na otci zároveň ekonomicky závislí, takže rozvod rodičů nepřipadá v úvahu. V rodině dochází k častým vyhroceným verbálním konfliktům a k fyzickému násilí otce vůči matce i dětem. Zpravidla jeden ze synů figuruje (poněkud oidipovsky) jako důvěrník matky, která se mu svěruje a v pachateli tak roste zášť k budoucí oběti. Aniž by byl matkou výslovně naveden, cítí se mladý muž zavázán rozřešit bezvýhodnou situaci. J. Glatzel cituje výpověď pachatele, kterého v noci vzbudil hluk další hádky mezi rodiči. Mladík dospěl k závěru, že se „s otcem musí něco stát, protože takto to s naší rodinou dál nejde“.²⁷ Druhého dne se zmocnil otcova revolveru a zastřelil je. Byl přesvědčen, že jedná v souladu se zájmy a vůlí matky, pro níž smrt otce zdánlivě představovala jediné východisko. Glatzel uvádí, že matka pachatele během soudního projednávání vraždy skutečně

²⁵ Citováno podle MIDDENDORF, Kriminologie, str. 62; srov. obdobný citát in: HILLBRAND, Marc – ALEXANDRE, Jason W. - YOUNG, John L.- SPITZ, Reuben T.: Parricides: characteristics of offenders and victims, legal factors and treatment issues. Aggression and Violent Behavior, Vol. 4, č. 2/1999, str. 183

²⁶ Je příznačné, že již pachatelé ve Feuerbachem popsaném případě mlynáře Kleinschrotta ze Sittentalu nevyčítali poškozenému jen násilnické excesy, ale rovněž to, že rozhazoval rodový majetek (zmenšoval jejich budoucí dědictví), neboť se i ve starším věku „spouštěl s těmi nejsprostšími děvčkami, s nimiž měl nemanželské děti“, srov. MIDDENDORF, Kriminologie, str. 62

²⁷ GLATZEL, Johann: Mord und Totschlag: Tötungshandlungen als Beziehungsdelikte. Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 1987, str. 95

přiznávala svou spoluodpovědnost a zároveň porozumění pro čin svého syna.²⁸

Značné pozornosti se zejména v anglosaské literatuře dostává případům, kdy je domácí tyran usmrcen svou manželkou či družkou. Toto zjištění může působit paradoxně: Vyvrcholil-li dlouhodobé týrání závažným násilným trestným činem, stává se jeho obětí nepoměrně častěji týraná žena než sám agresor. Usmrcení agresora týranou ženou je v porovnání s odhadovaným výskytem domácího násilí jen zcela okrajový jev.²⁹ Jednání takové pachatelky bývá zpravidla vysvětlováno v kontextu tzv. *syndromu týrané ženy* (battered woman syndrome), což je pojem zavedený americkou psychologičkou L. E. Walkerovou v osmdesátých letech 20. stol. Walkerová se zabývala mimo jiné mechanismy, které týrané ženě zabraňují, aby násilnického partnera opustila. Otázka, proč týraná žena setrvala v neuspokojivém soužití s násilníkem, je významná i z hlediska trestního práva, neboť umožňuje posoudit *míru tísně*, v níž pachatelka jednala či ráz její spoluodpovědnosti na eskalaci partnerského konfliktu.³⁰ Týrání má dle Walkerové cyklický průběh, v němž se střídají fáze rostoucího napětí, výhrůžek a drobnějších fyzických útoků (tension-building phase), vlastní fáze násilí (acute battering incident) a usmiřovací fáze (loving contrition phase), která ženě umožňuje jisté zotavení, a kdy žena sama sebe opětovně utvrzuje v naději, že se násilí

²⁸ GLATZEL, Mord und Totschlag, str. 97

²⁹ Dle odhadů uváděných v amerických pramenech se v USA ročně stává obětí násilí ze strany manžela či druha kolem 9 milionů žen. Každoročně 1,5 až 2 miliony žen utrpí v důsledku domácího násilí závažná poranění a kolem 2 až 3 tisíc žen je agresorem usmrceno. Počet týraných žen, které se dopustí vraždy či zabití agresora se ročně odhaduje na 500 až 700, srov. odhady a statistické údaje, jež uvádí např. ROBERTS, Albert R.: Duration and Severity of Woman Battering. In: ROBERTS, Albert R. (ed.): Handbook of Domestic Violence Intervention Strategies. Oxford University Press: New York, 2002, str. 65; DUTTON, Donald G.: Battered Women who Kill. In: JACKSON, Nicky Ali (ed.): Encyclopedia of Domestic Violence. Routledge, 2008, str. 88; FERRARO, Kathleen J.: Neither angels nor demons: Women, crime, and victimization. Northeastern University Press, 2006, str. 158; MOTZ, Anna: The psychology of female violence: Crimes against the body. Brunner-Routledge, 2001, str. 218

³⁰ Srov. MORRISSEY, Belinda: When Women Kill: Questions on agency and subjectivity. Sage, 2003, str. 87, ROBERTS, Comparative analysis, str. 52

tentokrát již nebude opakovat.³¹ Ve skutečnosti dochází k neustálému koloběhu uvedených fází, během něž se intervaly mezi jednotlivými napadeními zkracují a intenzita násilí se stupňuje. Přestane-li žena věřit projevům usmiřování, začnou být ze strany násilníka nahrazovány výhrůžkami a všemožným utužením kontroly nad jejím životem. Fáze uvolnění již nenastává a žena žije v neustálém strachu z útoku, který nyní může přijít kdykoli.³²

Řada žen zvolí strategii, jež se zaměřuje na přežití či odvrácení výbuchu otevřeného násilí.³³ Walkerová v této souvislosti užívá označení tzv. naučené bezmoci (learned helplessness) pro vzorce chování týraných žen, jež po opakovaném selhání pokusů o zastavení násilí (včetně kratších či delších odloučení, hledání pomoci u příbuzných, sociálních pracovníků a policie, které posléze vedly jen k upevnění kontroly agresora a eskalaci násilí)³⁴, považují pasivitu za neúčinnější způsob, jak se dalším útokům vyhnout.³⁵ Domácí tyran zpravidla usiluje o udržení co nejvyššího stupně kontroly a za tímto účelem podniká důmyslná opatření (omezení přístupu k finančním prostředkům, k automobilu, bránění v komunikaci se třetími osobami, včetně přátel a rodičů). Sebemenší snaha o prolomení izolace u něj vzbuzuje nevraživost.³⁶ Z hlediska týrané ženy se pokus o opuštění partnera tudíž jeví jako velice riskantní krok, jenž hrozí agresivitu útočníka vystupňovat. Žena může počítat s pronásledováním, s únosem dětí (příp. s jejich úředním

³¹ DUTTON, str. 89-90, srov. BREWSTER, Mary P.: Domestic Violence Theories, Research, and Practice. In: ROBERTS (ed.), Handbook of Domestic Violence, str. 28, 33, str. 31, rovněž MORRISSEY, str. 75

³² DUTTON, str. 90

³³ FERRARO, str. 162, BROOKMAN, Fiona: Understanding Homicide. Sage Publications, London- Thousand Oaks - New Delhi, 2005, str. 172

³⁴ Není nijak výjimečné, že pachatelka má za sebou celou sérii neúspěšných pokusů o odchod nebo zajištění pomoci, včetně úředních vykázání; násilník však byl pokaždé s to výhrůžkami a sliby svou kontrolu nad ženou obnovit a upevnit, viz např. FORELL, Caroline A. - MATTHEWS, Donna M.: A law of her own: The reasonable woman as a measure of man. New York University Press, 2001, str. 161; str. 206, srov. FERRARO, str. 172

³⁵ BROOKMAN, str. 172, BREWSTER, str. 31-32, DUTTON, str. 90, MOTZ, str. 220-221

³⁶ DUTTON, str. 90, BREWSTER, Mary P.: Domestic Violence Theories, Research, and Practice. In: ROBERTS (ed.), Handbook of Domestic Violence, str. 28, 33

odebráním) či s realizací výhrůžek vůči jejím blízkým osobám.³⁷ Oprávněnost takové obavy je ostatně zřejmá z řady popsanych případů tzv. separačních vražd, k nimž došlo právě po odchodu oběti ze společné domácnosti.³⁸

V důsledku izolace ženy od okolí vzniká mezi ní a násilníkem obdobný vztah jako mezi únoscem a obětí (stockholmský syndrom).³⁹ Podceňovat ovšem nelze ani skutečnou přetrvávající náklonnost k agresorovi. Mnohé dlouhodobě týrané ženy investovaly za léta soužití do vztahu s násilnickým mužem již tolik vnitřní energie, že nejsou s to partnera zavrhnout.⁴⁰ Dle německé psychologičky B. Kieslingové dochází u těchto žen ve vnímání partnera (a celého soužití) k určitému rozdvojení, kdy vedle sebe zdánlivě nezávisle existuje „špatná“ stránka, charakterizovaná týráním a stránka „dobrá“, již si žena přeje uchovat. Pachatelky vražd z výzkumného souboru Kieslingové, které zaútočily na násilnického partnera, ve výkonu trestu vzpomínaly na příjemné okamžiky společného života s usmrceným.⁴¹ Rovněž K. Ferrarová, zkoumající stejný typ pachatelek, zdůrazňuje u nich prožívanou lítost a intenzivní pocit ztráty blízké osoby.⁴² S těmito zjištěními do určité míry korespondují úvahy některých psychologů o zvláštní vzájemné vazbě týrajícího a týraného partnera. Týrající muž se ve skutečnosti děsí představy, že by mohl být ženou definitivně zavržen a opuštěn a proto se snaží udržet ji pod kontrolou soustavným zastrahováním.⁴³ Není vyloučeno, že v okamžiku, kdy se oběť osvobodí, vzbuzuje u ní opuštěný agresor náhle lítost, neboť jeho závislost a zranitelnost se stává zřejmou. Roli hraje i sebeobviňování oběti ze selhání vztahu a vydírání

³⁷ MOTZ, str. 225, 227, srov. kasuistiku in MORRISSEY, str. 82, FERRARO, str. 180

³⁸ FORELL-MATTHEWS, str. 199, srov. DUTTON, str. 90

³⁹ BREWSTER, str. 33

⁴⁰ BREWSTER, str. 33

⁴¹ KIESLING, Barbara: Die Tötungstat als psychischer Notwehrakt. In: BOJACK, Barbara- AKLI, Heike (Hrsg.): Die Tötung eines Menschen. Perspektiven, Erkenntnisse, Hintergründe. Verlag für Polizeiwissenschaft Clemens Lorei, Frankfurt, 2005, str. 276, 280, 292 až 294

⁴² FERRARO, str. 159, str. 171

⁴³ MOTZ, str. 224

partnera hrozbami sebevraždou pro případ, že by její žena opustila.⁴⁴

Vedle popsaných psychických mechanismů však týrané ženě v opuštění násilníka zpravidla brání i zcela konkrétní ohledy existenční, kdy je žena na agresorovi ekonomicky závislá a především není útekem s to zajistit bezpečí svým dětem. V této souvislosti lze poukázat na patrné socioekonomické odlišnosti skupiny žen, jež usmrtily násilnického partnera, ve srovnání s širší skupinou obětí domácího násilí. V amerických poměrech pocházely pachatelky zpravidla z chudších vrstev⁴⁵ a měly tak k dispozici mnohem omezenější okruh prostředků obrany než týrané ženy z vrstev středních, včetně informací, jak se pomoci domáhat.⁴⁶ Ženy z pauperizovaných sociálních skupin pociťovaly nedůvěru k policii, k úřadům i k sociálním pracovníkům, s nimiž měly ony samy i jejich okolí negativní zkušenosti.⁴⁷ Absence úspor, nezaměstnanost a nedostatek kvalifikace jim neumožňovaly zajistit si na partnerovi nezávislou existenci včetně nového bezpečného bydlení.⁴⁸ Je otázka, do jaké míry lze klást do souvislosti s nízkým socioekonomickým statutem i některé další zjištěné charakteristiky pachatelek, které se v literatuře objevují. Obvykle jde o faktory umocňující izolaci a bezmocnost. Tyto ženy mívaly za sebou prožitek násilí a asociálního chování v rodině původu, kterou chvatně opouštěly v poměrně mladém věku⁴⁹ (a tudíž jim posléze chybělo zázemí širší rodiny, jež by jim bylo s to poskytnout po přechodnou dobu materiální podporu). Podstatně častěji se u nich vyskytovala traumatizace pohlavním zneužíváním či znásilněním v dětství a adolescenci.⁵⁰

⁴⁴ MOTZ, str. 227, str. 229

⁴⁵ Viz např. ROBERTS, Comparative analysis, str. 55, HOLMES, Ronald M. – ;HOLMES, Stephen T.: Murder in America, 2nd edition. Sage, 2001, str. 105, srov. FERRARO, str. 171

⁴⁶ PETERSON, Elicka S. L.: Murder as Self-Help: Women and Intimate Partner Homicide. In: CHESEY-LIND, Meda – PASKO, Lisa (eds.): Girls, Women, and Crime. Sage Publ., 2004, str. 149, 152, 153

⁴⁷ BROOKMAN, Understanding Homicide, str. 174

⁴⁸ ROBERTS, Comparative analysis, str. 55, srov. MOTZ, str. 220

⁴⁹ ROBERTS, Duration and Severity, str. 76, DUTTON, str. 88, MOTZ, str. 220, 229, 235

⁵⁰ ROBERTS, Comparative analysis, str. 56

Podobným faktorem je i často uváděný alkoholismus či drogová závislost, resp. intoxikace jak pachatelky tak usmrčeného⁵¹; v kasuistikách se usmrčený nezřídka vyznačuje celkově deviantním životním stylem.⁵² Ženám pachatelkám bylo týrajícím partnerem častěji vyhrožováno smrtí a v jejich dosavadní anamnéze se častěji vyskytovaly pokusy o sebevraždu.⁵³ Fyzické útoky, kterým tyto ženy musely čelit, byly mimořádně brutální, zpravidla spojené i se sexuálním násilím⁵⁴, a běžně zahrnovaly použití či hrozby zbraní, včetně zbraní střelných.⁵⁵

F. Brookmanová a N. Websdale rozlišují dva základní scénáře podle toho, zda se trestný čin ženy odehrál v bezprostřední souvislosti s aktuálním výbuchem agresivity partnera (proximal precipitation) či bez takové souvislosti (distal precipitation).⁵⁶

V prvním případě dochází k usmrcení v rámci zápasu s agresorem. Aktuální konflikt má svou příčinu zpravidla v projevech extrémní žárlivosti usmrčeného, v jeho alkoholové či drogové intoxikaci, případně v pokusu o další upevnění kontroly nad ženou.⁵⁷ Násilí agresor zdůvodňuje jako trest za jednání, v němž spatřuje prohřešek ženy proti „pravidlům“ jejich soužití. Spouštěčem ženina jednání bývá panika tváří v tvář útoku vedenému prostředky důraznějšími, než bylo dosud obvyklé.⁵⁸ Žena získává dojem, že agresor chce definitivně uskutečnit své opakované předchozí hrozby a zabít ji.⁵⁹ Může jít o případy, kdy alkoholizovaný partner ženu nejprve napadne

⁵¹ MOTZ, str. 236, BROOKMAN, str. 168, WALKER, E.: The Battered Woman Syndrome. 3rd edition, Springer Publ. Comp., New-York, 2009, str. 134, srov. kasuistiku FERRARO, str. 163, 164

⁵² Viz kasuistiku in MORRISSEY, str. 81, 84; FULERO, Solomon M.-WRIGHTSMAN, Lawrence S.: Forensic Psychology. 3rd edition. Wadsworth, 2009, str. 159, FERRARO, str. 172

⁵³ ROBERTS, Comparative analysis, str. 51, 61; K sebevraždě týrané ženy a usmrcení agresora jako ke dvěma navzájem se postupujícím alternativám viz MOTZ, str. 236

⁵⁴ DUTTON, str. 89

⁵⁵ ROBERTS, Comparative analysis, str. 52, srov. kasuistiku in FULERO-WRIGHTSMAN, str. 159, BROOKMAN, str. 169, FERRARO, str. 173-174, MORRISSEY, str. 81, 83

⁵⁶ BROOKMAN, str. 168 a násl.; srov. rozlišování K. Ferrarové na defenzivní a „proaktivní“ použití násilí ze strany ženy in FERRARO, str. 162

⁵⁷ BROOKMAN, str. 168, WALKER, str. 138-140

⁵⁸ Viz kasuistiku FERRARO, str. 173-174

⁵⁹ WALKER, str. 135, ROBERTS, Comparative analysis, str. 52

holýma rukama (bití, škrčení) a posléze začne s výhružkami hledat zbraň, na což napadená reaguje protiútokem vedeným zpravidla kuchyňským nožem. Nezřídka jde o zbraň, kterou prve opilému muži vykroutila z ruky.⁶⁰ Ke spuštění smrtícího útoku však může dojít již ve fázi, kdy žena na základě svých dosavadních zkušeností z nonverbálních projevů agresora pochopí, že se vůči ní v konkrétním okamžiku schyluje k napadení mimořádně brutálnímu (že „bude opravdu zle“).⁶¹ Vedle strachu o život však rozhodnutí použít vůči partnerovi zbraň bývá i výrazem zoufalství z opětovného zklamání naděje na „polepšení“ násilníka.⁶² Útok ženy jindy nabývá charakteru bezprostřední odvety. Použití zbraně může být zprvu jen demonstrativní: žena si v návalu afektu opatřuje zbraň proto, aby s ní násilníkovi jen hrozila, čímž však dochází k další vystupňované konfrontaci.⁶³ Někdy se tak stane v důsledku verbálních provokací a výsměchu ze strany usmrceného.⁶⁴

Vlastní kasuistika č. 2

Pachatelka (46 let), žila se stejně starým poškozeným v mnohaletém manželství, z něž se narodily dvě děti, v době spáchání trestného činu již dospělé a samostatné. Pachatelka se okolí jevila jako spíše plaché tišší povahy. Zaměstnavatel ji hodnotil jako velmi dobrou pracovníci. Znalec - psycholog konstatoval u obžalované krom jiného zvýšenou citlivost na kritiku, na niž obžalovaná reaguje studem, prožitkem zahanbení a pokoření. Psychický obraz obžalované obsahoval i zvýšený altruismus s tendencí k sebeobětování. Zato poškozený byl již 15 let nepracující alkoholik, známý v obci jako problematická osoba se sklonem k páchání přestupků a k agresivnímu jednání. V minulosti byl 4 x soudně trestán zejména pro krádeže, jichž

⁶⁰ Viz kasuistiku BROOKMAN, str. 168-169, FERRARO, str. 173-174

⁶¹ FERRARO, str. 161, 179

⁶² DUTTON, str. 89

⁶³ Viz kasuistiku in FERRARO, str. 161

⁶⁴ WALKER, str. 135, srov. kasuistiku BROOKMAN, str. 169, srov. DOBASH, Russel P. – DOBASH, Rebecca E.: Women's violence to men in intimate relationship: Working on a Puzzle. British Journal of Criminology, Vol. 44, 2004, str. 340

se v podnapilosti dopouštěl. Obžalovaná se v průběhu jejich soužití různým způsobem snažila odvracet následky sociálně závadného chování manžela: vracela jím odcizené věci, snažila se hradit jím způsobenou škodu a zejména platit dluhy poškozeného, což se pro rodinu jevílo jako ekonomicky velmi tíživé. Poškozený však obžalovanou soustavně urážel a bil, takže musela opakovaně vyhledávat lékařské ošetření; fyzicky napadal i dospělého syna, jemuž měl ve rvačce zlomit ruku. Určitý čas žil poškozený s jinou ženou, kterou však měl rovněž fyzicky týrat; posléze se opět vrátil k obžalované. Obžalovaná se v dřívějších letech pokoušela soužití opustit, ale poškozený ji vždy vyhledal a přinutil k návratu. Rodičům obžalované rozbil balkónové dveře a tloukl jejího otce. Měl vyhrožovat, že pokud se s ním obžalovaná rozvede, poškozený „zapálí barák a všechny zlikviduje“. Inkriminované události předcházelo celkem pět trestních oznámení obžalované o vyhrožování a fyzických napadeních ze strany manžela, jež byla šetřena jako trestné činy dle § 197a odst. 1 tr. zák., resp. § 235 odst. 1 tr. zák.; obžalovaná však pokaždé vzala zpět souhlas k zahájení trestního stíhání, takže věc musela být odložena. V některých případech obžalovaná přivolala policii, která podnapilého poškozeného zajistila a zavezla do protialkoholní záchytné stanice k vystrízlivění. Obžalovaná se ambulantně léčila u psychiatra, který ji předepsal anxiolytika a hypnotika.

V den spáchání trestného činu vyhledala obžalovaná poškozeného v restauraci, neboť se dozvěděla, že tam poškozený tropí nepřístojnosti, platí útratu za jiné osoby a rozhazuje po zemi peníze. V restauraci našla obžalovaná poškozeného v silně podnapilém stavu. Když obžalovaná posbírala peníze, které poškozený rozházel po zemi, začal ji poškozený sprostě nadávat. Obžalovaná se posadila k baru a pila Fernet. Poškozený k ní přistoupil a zezadu ji shodil ze židle na zem. Obžalovaná posléze restauraci opustila; záhy byl odtud vykáván

i poškozený. Doma se dle výpovědi pachatelky setkali v obývacím pokoji, kde poškozený začal obžalovanou mlátit. Chtěl jí dát pěstí do hlavy, podařilo se jí však uhnout. Pak ji udeřil do ramene tak, že spadla na kolena. Řekla mu, aby toho nechal a běžela do kuchyně a na chodbu. Zde si na mrazáku všimla vystřelovacího nože s délkou čepele 100 mm. Po určité době se obžalovaná vrátila do obývacího pokoje, kde poškozený stále seděl - opět se začali hádat, uhodil ji tak, že spadla na zem. Obžalovaná vyběhla zpět do předsíně, vzala nůž, vrátila se zpět do obýváku, přičemž nůž nesla tak, aby na něj bylo vidět. Ve chvíli, kdy poškozený, který byl silně opilý, se postavil, nabyla prý dojmu, že ji zase napadne, rozpřáhla se nožem a bodla jej do krku, načež utekla zpět do kuchyně. Poškozený vzápětí zemřel v důsledku probodnutí levé hrdelní žíly a vdechnutí krve. K uvedenému skutku se obžalovaná v přípravném řízení opakovaně doznala, byť posléze v hlavním líčení tvrdila, že k usmrcení došlo nešťastnou náhodou.

Nalézací soud dospěl k závěru, že jednání obžalované nevykazuje znaky nutné obrany, neboť obžalovaná útok provedla za situace, kdy již nebyla ze strany poškozeného bezprostředně ohrožena. Ve vztahu k usmrcení byl shledán nepřímý úmysl. Stěžovatelka byla uznána vinnou trestným činem vraždy dle § 219 odst. 1 tr. zák. a za užití § 40 odst. 1 tr. zák. odsouzena k trestu odnětí svobody v trvání 7 a ½ roku se zařazením do věznice s dozorem. Mimořádné snížení trestu odnětí svobody soud odůvodnil tím, že „čin, který obžalovaná spáchala, byl činem v afektu, spáchaným z prostého zoufalství nad mnohaletým týráním nejen psychickým, ale i fyzickým poté, co obžalovaná dlouhá léta snášela takové chování poškozeného, chování mimořádně ubližující a ponižující“. Stojí za zmínku, že obžalované nebyla přiznána polehčující okolnost dle § 33 písm. a) tr. zák. (spáchání tr. činu v silném rozrušení), neboť „silná rozrušenost nebyla znaleckým posudkem prokázána“ (viz rozsudek Krajského soudu v Brně sp. zn. 50 T

7/2006 a usnesení Vrchního soudu v Olomouci sp. zn. 2 To 112/2006).

Spíše výjimečné jsou případy tzv. distální precipitace, kdy týraná žena vražedným útokem nereaguje bezprostředně na konkrétní násilný incident. K usmrcení muže tu dochází zpravidla ve spánku (zastřelením, uškracením pomocí škrtidla, ubitím, probodnutím atd.)⁶⁵; jindy žena partnera vyhledává, případně vyčká jeho návratu domů ozbrojena střelnou zbraní.⁶⁶ Spouštěcím faktorem zde bývá předpoklad pachatelky, že teror má být v bližší budoucnosti vystupňován (typicky pokud muž konzumuje větší množství alkoholu než obvykle, intoxikuje se drogou, případně pokud žena jednala způsobem, o němž ví, že u agresora nevyhnutelně vzbudí nelibost).⁶⁷ V kasuistikách nezřídka figuruje obřadný „slib“ násilníka, že pachatelku a její děti po svém návratu či probuzení z opileckého spánku usmrtí.⁶⁸ Jako typický popisuje B. Morrisseyová případ pachatelky, která se k vraždě manžela odhodlala po zjištění, že začal týrat a pohlavně zneužívat i její dcery.⁶⁹ Část týraných žen postupuje s rozmyslem, případně partnera nechává usmrtit třetí osobou.⁷⁰ Tento naposled popsany typ úmyslných usmrcení, jejichž pachatelkou je týraná žena, bývá z hlediska trestněprávního posouzení problematický: Skutek zpravidla formálně naplňuje znaky, které se u homicidia považují za přitěžující (premeditace, zneužití bezbrannosti oběti, použití zbraně, případně trestná součinnost s jinou osobou, často i rafinované zahlazení stop⁷¹ atd.) a naopak nevyhovuje okolnostem nutné obrany ani podmínkám subsumpce pod

⁶⁵ Viz např. kasuistiku MORRISSEY, str. 80

⁶⁶ Viz kasuistiku FERRARO, str. 179, str. 181, 183

⁶⁷ FERRARO, str. 161

⁶⁸ ROBERTS, Comparative analysis, str. 60, FERRARO, str. 175

⁶⁹ MORRISSEY, str. 81-82, srov. FERRARO, str. 163

⁷⁰ FERRARO, str. 163, str. 183 a násl.

⁷¹ Srov. zajímavou českou kasuistiku in: STACH, Jan: Metodika vyšetřování vražd. Policejní akademie ČR. Katedra kriminalistiky, Praha, 2005, str. 21. Autor popisuje případ pachatelky, která „odtáhla tělo usmrceného manžela do koupelny a tam je postupně rozřezala na jedenáct částí. Ty pak za třeskutých mrazů postupně odvážela na sánkách, na kterých sedělo i nic netušící dítě, do popelnic na sídlišť“.

privilegovanou skutkovou podstatu zabití, je-li ryzím afektdeliktem (tzn. vyžaduje spontánnost). Jak uvidíme v závěru, má tato skutečnost zcela zásadní význam i pro výklad ust. § 141 (146a) českého trestního zákoníku.

Vlastní kasuistika č. 3:

Pachatelka se trestného činu dopustila ve svých čtyřiceti letech, kdy usmrtila svého o čtyři roky staršího manžela. Za poškozeného se pachatelka kdysi provdala ještě před ukončením studia na střední zdravotnické škole, neboť s ním čekala dítě. Celkem měl pár dvě dcery. Poškozený, který byl svědky popisován jako arogantní a ziskuchtivý, ztělesňoval negativní stereotypy o soukromém podnikateli z doby po listopadu 1989. Nebyl oblíben ani u svých nejbližších příbuzných, z nichž některé fyzicky napadl, takže se s ním přestali stýkat. Rodina žila v materiálním blahobytu a navenek bylo udržováno zdání spořádanosti a úspěchu. V soukromí se však poškozený záhy začal projevovat vůči obžalované velmi bezohledně a majetnicky. S fyzickým násilím vůči pachatelce začal již ve třetím měsíci jejího prvního těhotenství, tzn. ještě před svatbou. Agresivní chování se stupňovalo, existovala však i klidnější období. Poškozený nepřiměřeně a z malicherných příčin trestal i dcery; např. té mladší dal jako malému dítěti takovou facku, že přestala slyšet na jedno ucho a musela být proto léčena. Na začátku manželského soužití pachatelka uvažovala o rozchodu s poškozeným, měla však již jen matku, k níž se s malými dětmi uchýlit nemohla, údajně proto, že se její matka sama znovu provdala. Hádky a výstupy, které poškozený vyvolával z nicotných příčin, se stupňovaly. Patrná byla zejména jeho žárlivost, kdy jen těžce snášel jakýkoli osobní kontakt pachatelky (objektivně velmi pohledné) s jinými muži. Poškozenému se nelíbilo, když obžalovaná začala opět pracovat jako zdravotní sestra. Nesnesl, aby se obžalovaná v zaměstnání zdržovala přesčas, žárlil na jejího vedoucího

lékaře a dokonce mu vyhrožoval, takže obžalovaná nakonec raději ze zdravotnictví odešla a začala pracovat pro cestovní kancelář, kde se však historie opakovala. Žárlivost poškozeného zašla tak daleko, že pachatelce do zaměstnání v krátkých intervalech mnohokrát denně telefonoval, doma pachatelku obviňoval z nevěry, pravidelně prohledával její kabelku a osobní věci, včetně prádla, kontroloval její mobilní telefon. Zakázal poškozené stýkat se s její matkou.

Postupně poškozený nabyl přesvědčení, že ani dcery nejsou jeho; především však stále častěji obžalovanou fyzicky napadal, takže nakonec k násilí z jeho strany docházelo takřka denně. Poškozený na obžalovanou křičel, bil ji, kopal, tahal ji za vlasy po zemi, shodil ji ze schodů a poškodil ji krční páteř. Obžalovaná se musela dát opakovaně ošetřit lékařem, přičemž svá poranění vysvětlovala smyšlenými nehodami. Postupně již nebylo možné týrání utajit. Jezdila k nim městská policie. Poškozený obžalovanou ohrožoval i legálně drženou střelnou zbraní, z níž doma střílel do zdi. Když poškozený stále častěji napadal i dospívající dcery, podala na něj obžalovaná trestní oznámení, které však posléze vzala zpět.

V určitém období obžalovaná skutečně navázala intimní vztah s jiným mužem, což však poškozený záhy odhalil a přítele obžalované napadl a vyhrožoval mu. Obžalovanou pak prakticky uvěznil v domě: nesměla chodit do práce, nesměla telefonovat a dokonce ani otevírat dveře. V posledních letech manželství poškozený v kontrole poněkud polevil; načas dokonce souhlasil s rozvodem, který obžalovaná navrhovala. Jindy prohlašoval, že od něj obžalovaná odjede jen na invalidním vozíku. Po více než dvaceti letech soužití se obžalovaná nakonec vzchopila natolik, že se jí podařilo zajistit pro sebe a dcery náhradní bydlení. Obávala se však, že jí poškozený bude ve stěhování bránit a fyzicky ji napadat. Prostřednictvím známých se jí podařilo obstarat si podomácku vyrobenou střelnou zbraň, kterou chtěla poškozeného údajně jen postrašit.

V den spáchání trestného činu obžalovaná poškozenému naznačila, že se chce i s dcerami odstěhovat. Dle výpovědi obžalované na to poškozený reagoval nejprve slovním napadáním, kdy jí začal vyhrožovat, že se „z baráku nedostane, že si ani po rozvodu nebude dělat co bude chtít, že teprve uvidí“. Obžalovaná poškozenému řekla, že na svoji obranu a obranu dcer má také něco připraveno a ukázala poškozenému svou zbraň. Poškozený se obžalované začal vysmívat, že jí zbraň stejně k ničemu nebude, že s ní neumí zacházet. Došlo k eskalaci konfliktu, během nějž obžalovaná poškozeného z bezprostřední blízkosti 2x střelila pistolí do hlavy. Poté pachatelka přiměla souseda, aby jí pomohl zbavit se těla poškozeného a zahladit stopy. V trestním řízení stěžovatelka tvrdila, že se poškozený sám neopatrnou manipulací se zbraní usmrtil, což však bylo provedeným dokazováním spolehlivě vyvráceno.

Nalézací soud obžalovanou shledal vinnou trestným činem vraždy dle § 219 odst. 1 tr. zák. (v souběhu s tr. činem dle § 185 odst. 1 tr. zák.). Při stanovení výše trestu soud poukázal na to, že obžalovaná se trestné činnosti sice dopustila „promyšleným způsobem po předchozí přípravě a snažila se zabránit odhalení své trestné činnosti“, zároveň však soud zohlednil, že „motivem trestné činnosti bylo permanentní domácí násilí vůči obžalované a jejím dcerám ze strany poškozeného“. Proto soud obžalované uložil za použití § 40 odst. 1, odst. 4 písm. b) tr. zák. trest odnětí svobody pod dolní v hranici zákonné trestní sazby, a to v trvání osmi let. Státní zástupce však podal v neprospěch obžalované odvolání do výroku o trestu, v němž zdůraznil, že dle výsledků dokazování obžalovaná vraždu manžela připravovala a pouze využila aktuálního konfliktu k tomu, aby poškozeného zastřelila. Odvolací soud námitky státního zástupce akceptoval do té míry, že nebyly splněny podmínky pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody, a to zejména vzhledem k neúplnému doznání obžalované, a ke skutečnosti, že do trestného děje vtáhla i

další osoby. Vrchní soud rovněž uvedl, že „obžalovaná sama do jisté míry podněcovala násilné jednání ze strany svého manžela vůči své osobě mimomanželskými vztahy s jinými muži, přestože věděla, že poškozený je chorobně žárlivý“. Odvolací soud ve věci sám rozhodl tak, že obžalované uložil trest odnětí svobody v trvání deseti let, se zařazením do věznice s ostrahou. Rozsudek vrchního soudu však z podnětu dovolání zrušil Nejvyšší soud, který shledal, že ve věci nebyla jednoznačně vyřešena otázka zavinění a dále se plně ztotožnil se závěry soudu prvního stupně, pokud jde o aplikaci ust. § 40 tr. zák. V pořadí druhým rozsudkem Vrchního soudu v Olomouci byl obžalované uložen úhrnný trest odnětí svobody pod dolní hranicí zákonné trestní sazby v trvání sedmi let. Viz rozsudek Krajského soudu v Brně sp. zn. 48 T 2/2006, rozsudky Vrchního soudu v Olomouci sp. zn. 3 To 1/2007, 3 To 139/2007 a usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tdo 668/2007 a 3 Tdo 601/2008.

Vyprovokovaná vražda v symetrickém konfliktu:

Oproti výše popsaným případům „kumulované provokace“⁷² či „patriarchálního teroru“⁷³ ze strany tzv. agresivní oběti, je třeba vymezit druhý typ vyprovokovaných vražd, který se ve srovnání s prvním nevyznačuje tak zřetelným nepoměrem sil mezi pachatelem a obětí vraždy. Podstatu provokace tu je třeba hledat nikoli v závislosti pachatele na oběti, pocitované tísní a bezvýchodnosti, ale v samotném konkrétním příkoří, urážce či aktu násilí, které vedlo u pachatele k dočasné ztrátě sebekontroly. Konflikt, v jehož rámci k usmrcení dochází, má zde do určité míry reciproční charakter, v němž se vystřídal útok a protiútok, příkoří a odplata, přičemž vina oběti na vzniku konfliktu a jeho eskalaci je větší než vina

⁷² Srov. BROOKMAN, str. 175

⁷³ DUTTON, str. 88

pachatele. Podnět ze strany oběti je morálně vytýkatelný, svou povahou odpovídající vžitému významu slov „provokace“ či „vyprovokovat“ Na rozdíl od *agresivní oběti* tu lze tudíž hovořit o „*provokující oběti*“ (v užším smyslu).

Okruh těchto „vražd vyvolaných obětí“ (victim-precipitated homicide) zhruba vymezil M. E. Wolfgang ve své práci založené na empirických datech o úmyslných usmrceních spáchaných ve Filadelfii na přelomu 40. a 50. let. Wolfgang zjistil, že ve 26% případů byla oběť trestného činu prvním, kdo v konfliktu užil fyzického násilí.⁷⁴ Tyto oběti měly řadu společných rysů, zejména před incidentem požívaly alkohol a v době své smrti se často nacházely ve stavu silné opilosti. Alkohol zpravidla významně přispěl ke vzniku a eskalaci incidentu, který měl obvykle podobu pŕtky z malicherných důvodů (altercation) nebo domácí hádky (domestic quarrell).⁷⁵ Oběť byla ve více než polovině případů usmrcena bodnutím.⁷⁶ Za významné považoval Wolfgang korelace mezi provokujícím chováním oběti a skutečností, že oběť již byla trestně stíhána (62%), resp. trestně stíhána za fyzické napadení (37%). Naproti tomu pachatelé vyprovokovaných vražd vykazovaly o poznání nižší procento předchozích zatčení, než pachatelé vražd nevyprovokovaných (37% oproti 46%).⁷⁷ Riskantní, útočné chování některých obětí úmyslných usmrcení může vést dokonce k závěru o jejich skrytém přání zemřít (subintentional death).⁷⁸

Wolfgangovy závěry o vysokém počtu vražd spáchaných na základě provokace oběti potvrdily i pozdější americké výzkumy (1968, 1969).⁷⁹ Podobně i v české kriminologii lze z výsledků výzkumů J. Zapletala v sedmdesátých letech dovést vysoké

⁷⁴ WOLFGANG, Marvin E.: Victim- Precipitated Criminal Homicide. In: WOLFGANG, Marvin E. (ed.): Studies in Homicide. Harper & Row: New York – Evanston – London, 1967, str. 75

⁷⁵ Tamtéž, str. 83-84, str. 81

⁷⁶ Tamtéž, str. 77

⁷⁷ Tamtéž, str. 86

⁷⁸ KARMEN, Andrew: Crime Victims: An Introduction to Victimology, Wadsworth-Brooks/Cole Publishing Company, Belmont, 1984, str. 80; připomeňme americký obrat „suicide by cop“, vztahující se k případům sebevražd, kdy osoba úmyslně vyvolá zásah policie s cílem nechat se v přestřelce usmrtit.

⁷⁹ KARMEN, tamtéž, str. 82

korelace mezi vraždami 1) spáchanými v afektu, 2) pod přímým vlivem alkoholu, 3) motivovanými žárlivostí, mstou a nenávistí, 4) s obětí, jejíž „provokativní anebo neopatrné chování mělo vliv na vznik kriminogenní atmosféry“ (66%, 88%, 86% a 85% v jednotlivých souborech).⁸⁰

Predeliktní situace jsou u vyprovokovaných vražd zřejmě stejné jako u afektdeliktů obecně, liší se jen zásadní rolí, resp. vyšší mírou viny oběti v rámci interpersonálního konfliktu. Lze tudíž odkázat např. na u nás známou taxonomii J. Zapletala, který jako dílčí podskupiny uvádí:

- 1) rozpory mezi manžely (mezi druhem a družkou), resp. milenci
- 2) rozpory mezi pachatelem a jinými členy rodiny
- 3) sousedské a obdobné spory
- 4) spory vzniklé v hostinci nebo cestou z něj⁸¹

Jako relevantní lze i pro případy vyprovokovaných vražd a zabití připomenout Netíkovo rozlišování druhů kriminálně agresivního jednání podle míry zastoupení následujících dílčích faktorů:

- a) řízenosti agresivního chování
- b) spontaneity agrese
- c) emočního doprovodu agrese
- d) do jaké míry je agrese reakcí na frustraci
- e) instrumentality agrese
- f) ofenzivnosti agrese
- g) míry hostility
- h) skupinovosti
- i) situačního potenciálu

Tyto faktory lze zkoumat u oběti i pachatele, na jehož reakci půjde zpravidla vztáhnout alespoň dílčí charakteristiky, které Netík uvádí pro spontánní afektdelikt:

⁸⁰ ZAPLETAL, Josef: Predeliktní situace a klasifikace úmyslných usmrcení. Československá kriminalistika, roč. VIII/1975, str. 100

⁸¹ ZAPLETAL, Predeliktní situace, str. 95 až 96

- nízkou mírou regulovanosti agrese, k níž dochází bez přípravy teprve po konfliktní interakci s obětí.
- vysokou mírou frustrace pachatele v jeho potřebách
- nízkou mírou instrumentality agrese, která je zde sama o sobě cílem činnosti (odreagování tenze)
- agrese nese prvky defenzivnosti (v motivaci se uplatňuje strach z chování oběti či z event. sociálních důsledků tohoto chování pro pachatele)
- vysokou mírou hostility- pachatel má „zájem“ především o oběť -jde mu primárně o to ji eliminovat, poškodit, přičemž agrese může pokračovat i v době, kdy oběť je již „zneschopněna“ a neklade odpor.⁸²

Tak jako u afektdeliktů obecně má i v případech vyprovokovaných vražd zásadní význam tzv. instrumentální motiv, spočívající v dostupnosti zbraně. Rychlost a poměrná jednoduchost smrtícího útoku bodnořeznou zbraní činí z její pouhé přítomnosti na místě činu podstatný kriminogenní faktor. Nezřídka půjde o nejvýznamnější situační element, který rozhoduje o tom, zda konflikt přeroste v trestný čin. Typicky vlastnictví nože, který pachatel nosí u sebe na obranu, lze podle psychologicko-psychiatrické znalecké praxe samo o sobě považovat za jeden z motivů pozdějšího vražedného útoku.⁸³ Podobnou roli sehrává v případech vyhrocených intrafamiliárních konfliktů okamžitá dostupnost potenciálně smrtících ostrých předmětů v domácnosti (kuchyně jako svérázný arzenál). Většina pachatelek partnerských vražd užívá jako vražedného nástroje kuchyňského nože.⁸⁴

Za charakteristické případy úmyslných usmrcení vyvolaných obětí, lze zřejmě považovat tzv. **konfrontační vraždy** mezi muži

⁸² NETÍK, Karel: Kriminální agresor. Bulletin studijního a výzkumného oddělení ředitelství správy SNV ČR, č. 1/1991, str. 58 až 59

⁸³ HERETIK, Anton: Forezná psychológia. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2. přepracované a doplněné vyd., Bratislava 2004, str. 284

⁸⁴ BROOKMAN, str. 164 až 165, srov. např. HERETIK, Extrémna agrésia, str. 113, 128

a partnerské (matrimoniální) vraždy, které však nemají ráz vraždy domácího tyrana. První typ se ze všeho nejvíce podobá klasickému souboji mezi dvěma muži o sociální status, respekt, výlučný přístup k určité ženě nebo přístup k materiálním zdrojům.

Odborná literatura zpravidla klade důraz na jeden z následujících tří aspektů konfliktu:

- a) situační dynamiku střetnutí
- b) osobnostní dispozice účastníků
- c) sociální a kulturní souvislosti.

Autoři, kteří se soustředili na analýzu samotného průběhu fyzického střetnutí mezi muži (resp. jemu bezprostředně předcházejících a navazujících okamžiků), vycházejí zpravidla z předpokladu konfliktu motivovaného snahou účastníků bránit svou mužskou čest a důstojnost. Z tohoto hlediska je třeba posuzovat i význam úvodních verbálních projevů oběti vůči pachateli. E. Kimmert a I. O'Donnell poukazují na to, že výměna slovních urážek a vzájemná fyzická agrese jsou zpravidla jen různými formami téhož zápasu dvou mužů (či skupin mužů) o získání převahy a vynucení respektu. Paradoxně, jedním z cílů slovních útoků bývá dle Kimmerta a O' Donnella právě *ztráta sebekontroly* („vyvedení z míry“) terče urážek.⁸⁵ Verbální útok je výzvou, která za určitých okolností svého adresáta zavazuje k odpovídající reakci, nechce-li být zesměšněn a „ztratit tvář“. Zavázána je však i strana, jež se slovními útoky začala, neboť normy maskulinity předpokládají, že urážející je s to podepřít slova i fyzickou silou, nemá-li být považován za zbabělce.⁸⁶ Mezi účastníky konfliktu tak dochází ke svérázné „transakci“, jak ji pro případy úmyslných usmrcení popsal v často citovaném šestibodovém schématu americký kriminolog D.

⁸⁵ KIMMET, Edgar – O' DONNELL, Ian: Assault in Prison. The Victim's Contribution. British Journal of Criminology, Vol. 38, No. 4/1998, str. 641

⁸⁶ KIMMET - O' DONNELL, str. 641

F. Luckenbill (práce „Criminal Homicide as a Situated Transaction“, 1977):

Fáze 1 („Opening Move“): Budoucí oběť se vyjádří slovy nebo gesty způsobem, který lze ze strany pachatele vyhodnotit jako útok. Může se jednat o urážlivé výroky, pohyby či posunky, ale také o vyjádření neochoty s pachatelem určitým způsobem spolupracovat.

Fáze 2 („Interpretation“): Pachatel se cítí osobně napaden a (nezávisle na skutečnosti) podsouvá oběti odpovídající nepřátelský úmysl.

Fáze 3 (Offender Response“): V tomto okamžiku se pachatel rozhoduje, jak na útok zareaguje. V případech, které končí usmrcením oběti, přikročí pachatel k odplatě s cílem zachovat si tvář. Zpravidla se nejprve jedná o slovní nebo fyzické „vyzvání“ oběti. Někdy však již v této fázi pachatel oběť usmrcuje.

Fáze 4 („Victim Response“): V této fázi je oběť v obdobné situaci jako pachatel ve fázi předchozí, neboť musí na „výzvu“ (tedy verbální nebo fyzický útok) ze strany pachatele reagovat. Pokud oběť ihned nevyklidí pole, vyhodnotí budoucí pachatel nejpozději v tomto okamžiku situaci jako zralou k užití násilí.

Fáze 5 („Working Agreement“): Přijetím výzvy vzniká mezi pachatelem a obětí určitý typ smlouvy o následujícím střetnutí. V tomto stadiu jsou pachatel a zpravidla i oběť připraveni bojovat. Motivací obou stran je v této chvíli snaha o zachování prestiže. Pro následek střetnutí je významná dostupnost zbraní, resp. předmětů, které lze jako zbraně použít.

Fáze 6 („The Aftermath“): Jde o ukončení „transakce“ tím, že je oběť pachatelem usmrcena nebo těžce zraněna. Zda pachatel z místa činu uprchne nebo na něm setrvá, záleží na

tom, zda byly přítomni diváci- svědci, popř. na typu vztahu pachatele a oběti.⁸⁷

Vlastní kasuistika č. 4:

Pachatelem byl vysokoškolsky vzdělaný výtvarník, jemuž bylo v době spáchání trestného činu 33 let. Šlo o muže spíše drobnějšího, cc. 170 cm vysokého, krátkozrakého s brýlemi. Poškozený byl vyšší (přes 180 cm) a robustnější muž atletické postavy, o pět let mladší než pachatel. Obžalovaný navštívil kritického dne se svojí přítelkyní hudební klub/bar ve velkém městě. Zde se zdržoval i poškozený, s nímž se obžalovaný neznal. Oba muži ten večer hojně požívali alkoholické nápoje. Poškozený se nejprve dostal do slovní rozepře s přítelkyní pachatele, k níž si na baru přisedl a měl se chovat dotěrně, byť jen ve verbální rovině. Svědkyně gesty přivolala obžalovaného, který se jal poškozeného odhánět. Poškozený však obžalovaného udeřil pěstí do obličeje. Následnou potyčku, v níž měl navrch poškozený, záhy ukončila ochranka klubu. Jeden ze svědků odvedl poškozeného stranou. Poškozený měl na obžalovaného volat, že si to s ním vyřídí. Pracovníci klubu doporučovali obžalovanému a jeho přítelkyni, aby z podniku již raději odešli. Ti souhlasili s výhradou, že si před odchodem dají ještě na baru pivo. Mezitím i poškozený v jiné části klubu popíjel alkohol. Asi po půl hodině se obžalovaný skutečně rozhodl s přítelkyní odejít; ještě před tím však na baru nepozorovaně odcizil nůž na krájení ovoce, který si strčil do kapsy. Tento krok obžalovaný posléze vysvětloval strachem z poškozeného, resp. z realizace jeho hrozeb. Obžalovaný a svědkyně skutečně klub opustili. Z ne zcela jasných důvodů se však ještě několik minut zdržovali v pasáži před klubem. Poškozený si toho skrze prosklený vchod povšiml a

⁸⁷ Citováno podle: VOLBERT, Renate: Tötungsdelikte im Rahmen von Bereicherungstaten. Lebensgeschichtliche und situative Entstehungsbedingungen. Neue Kriminologische Studien Bd. 9, Wilhelm Fink Verlag, München, 1992, str. 48 až 49, a podle: BROOKMAN, Understanding Homicide, tabulka 6.2. na str. 136

vyběhl za nimi ven, kde obžalovaného opět udeřil do obličeje a srazil mu brýle. Obžalovaný vytáhl z kapsy odcizený kuchyňský nůž o délce čepele 20 cm a rychle za sebou celkem 6x bodl poškozeného do horní části těla. Závažná, život ohrožující poranění, poškozený přežil jen díky včasnému lékařskému zákroku. Skutek byl kvalifikován jako pokus trestného činu vraždy podle § 8 odst. 1 k § 219 odst. 1 tr. zák. K odvolání obžalovaného byl zrušen výrok o trestu rozsudku nalézacího soudu a obžalovanému byl za použití § 40 odst. 1 tr. zák. vrchním soudem uložen trest odnětí svobody v trvání šesti roků se zařazením do věznice s ostrahou. Odvolací soud postup dle § 40 odst. 1 tr. zák. odůvodnil okolnostmi případu, kdy poškozený sám vyvolal oba konflikty a opětovně jako první obžalovaného fyzicky napadl. Za pokračování konfliktu nesl odpovědnost právě poškozený, který za obžalovaným z baru vyběhl a znovu jej udeřil. Nalézací soud se dle vrchního soudu nevypořádal dostatečně s otázkou motivu pachatele, v němž převažoval strach z poškozeného (viz rozsudek Krajského soudu v Brně ve věci sp. zn. 52 T/2005 a rozsudek Vrchního soudu v Olomouci, sp. zn. 6 To 18/2006).

Ochota užívat k řešení interpersonálního konfliktu fyzického násilí není bez souvislosti s určitými psychickými dispozicemi. Pro vykreslení osobnosti a motivace účastníků násilných incidentů lze odkázat na práce amerického psychologa Hanse Tocha (1969), založené na výzkumu pachatelů násilných trestných činů a výtržností ve velkých městech v Kalifornii 60. let. Dle Tocha představuje použití fyzického násilí a vyvolávání násilných potyček především strategií určitých osobnostních typů, jak kompenzovat nedostatek sebeúcty a jak vůči sobě samému i okolí potvrdit, případně obhájit vlastní sebeobraz (self-image). Plnou jednu čtvrtinu svého souboru Toch označil jako „sebeprosazující násilníky“ (self-image promoters): šlo o mladé muže, jejichž sebeobraz byl přímo

založen na statusu „ostrého hochy“. Velmi jim záleželo na tom, aby je okolí uznávalo pro jejich fyzickou převahu, nebojácnost, tvrdost a otrlost (toughness).⁸⁸ Aktivně vyvolávali rvačky s cílem tyto své vlastnosti předvést a zanechat v protivníkovi a zejména v divácích trvalý dojem, který by následně spoluurčoval vzájemné vztahy.⁸⁹ Interakce mezi lidmi chápali hierarchicky a alternativně na ose silný vs. slabý/ „tvrdý chlap“ vs. „zbabělec“ (=oběť).⁹⁰ Mužnost (manhood) ztotožňovali s odhodláním a ochotou fyzicky zápolit. Agresivní chování mělo z jejich strany výrazně demonstrativní a v jádru „preventivní“ charakter, neboť v něm spatřovali jedinou ochranu před nálepkou zbabělce a případnou vlastní viktimizací.⁹¹ Násilí pro ně tudíž nebylo jen ospravedlnitelným ale i nutným a přirozeným projevem snahy o sebeprosazení.⁹² Pro tento typ považoval Toch za charakteristické arogantní a vyzývavé chování, jímž svým protivníkům konflikty vnucovali. Díky tomu ne vždy sami fyzicky útočili jako první, ale útok vítali a odpovídali na něj s maximální brutalitou.⁹³ Jakmile byl boj zahájen, násilník převzal iniciativu a nedovolil již, aby druhá strana vyklidila pole, natož aby byl konflikt vyřešen smírně. Nespokojil se přitom s pouhým odražením útoku, ale jen s úplným vyřazením a pokořením protivníka před obecenstvem (typicky zbitím do bezvědomí).⁹⁴ Pachatel zpravidla necítil žádnou lítost, ani když jinému způsobil těžkou újmu na zdraví nebo jej dokonce usmrtil.⁹⁵

Oproti „sebeprosazujícím“ odlišoval Toch „sebeobhajující“ účastníky násilných deliktů (self-image defenders), kteří se vyznačovali nízkým sebevědomím a zároveň vztahovačností a

⁸⁸ TOCH, Hans: *Violent men: An inquiry into the psychology of violence*. Aldine Publishing Company, Chicago, 1969, str. 135, 137

⁸⁹ TOCH, str. 138

⁹⁰ TOCH, str. 137, srov. kasuistiku na str. 139

⁹¹ TOCH, str. 138

⁹² TOCH, str. 141

⁹³ TOCH, str. 138, str. 140 až 141, str. 142 až 143

⁹⁴ TOCH, str. 140

⁹⁵ TOCH, str. 141

přecitlivělostí vůči jakýmkoli projevům způsobilým zpochybnit jejich význam, postavení nebo čest. Obávali se, že ostatní prohlédnou jejich vlastní pocitovanou slabost či méněcennost. Žili proto v domnění, že se musejí mít neustále na pozoru před pokusy ostatních lidí je urážet či snižovat.⁹⁶ Na rozdíl od předchozí skupiny násilníků si sami nepočínali vyzývavě, ale zato reagovali násilím na podněty, které okolí vnímalo jako relativně nevinné či nicotné (např. když budoucí oběť útoku nabídla manželce pachatele, že jí půjčí peníze do hry, což pachatel vyhodnotil jako náznak, že se „o svou ženskou neumí postarat“; jistý muž pravidelně vyvolával potyčky s těmi, o nichž se domníval, že na něj „drze zírají“).⁹⁷ Chování jiných nabývalo až paranoidních rysů.⁹⁸ V partnerských vztazích je charakterizovala žárlivost, jež některé mohla svést až k matrimoniální vraždě.⁹⁹ Tito muži si při užívání fyzického násilí nepočínali vždy přímočaře; někteří ke své škodě nedůtklivě reagovali spontánními výbuchy i vůči výrazně silnějším protivníkům či přesile, jiní byli s to s odplatou za skutečné či domnělé příkoří vyčkat až do příhodnějšího okamžiku.¹⁰⁰ Na rozdíl od předchozí skupiny hrála u tohoto typu podstatně větší roli verbální složka konfliktu, kdy slovní agrese měla zřejmě maskovat nedostatek odvahy.¹⁰¹ Byli rovněž spíše ochotni se spokojit s omluvou protivníka.¹⁰²

Tochem uváděné osobnostní charakteristiky se v konkrétních případech tzv. vyprovokovaných vražd (či jiných úmyslných násilných deliktů) mohou vztahovat jak na pachatele tak i na provokující (?) oběť, případně na oba účastníky konfliktu. Mají význam pro pochopení zdánlivě nemotivovaného provokujícího chování oběti či naopak zcela nepřiměřené reakce

⁹⁶ TOCH, str. 144

⁹⁷ viz kasuistiku TOCH, str. 148

⁹⁸ TOCH, str. 147, autor však odlišuje kategorii pachatelů trpících vyloženě patologickým stihomamem, viz str. 164

⁹⁹ TOCH, str. 148

¹⁰⁰ TOCH, str. 144; viz kasuistiku na str.145 až 146

¹⁰¹ TOCH, str. 145

¹⁰² TOCH, str. 148

pachatele na vcelku bezvýznamný podnět. Umožňují chápat i roli přihlížejícího publika a motivaci účastníků souboje k dalším odplatným (?) jednáním i po skončení úvodního kola zápasu. Ani ve vztahu k pachateli vyprovokovaného násilného trestného činu nelze nikdy ztrácet ze zřetele, že neřízená neplánovaná závažná fyzická agrese vůči provokující oběti nemusí mít nutně charakter ojedinělého náhodného sociálního selhání, ale může být, navzdory konkrétní provokaci ze strany oběti, projevem dlouhodobých negativních osobnostních sklonů. Při posouzení chování účastníků fyzického konfliktu, který vyvrcholil usmrcením či těžkým poraněním, lze zkoumat, zda se v životní historii pachatele či oběti ve zvýšené míře vyskytovaly projevy fyzické agrese, obvykle ve spojení s abúzem alkoholu či zda pro ně bylo typické pravidelné selhávání v situacích s vysokým emočním nábojem.¹⁰³

Vlastní kasuistika č. 5:

Obžalovaný byl v minulosti 10 x soudně trestán, přičemž trestného činu dle § 222 odst. 1 tr. zák. se dopustil jen několik měsíců poté, co si odpykal trest odnětí svobody za jiné ublížení na zdraví. Po výkonu uloženého trestu se obžalovaný vrátil do svého bytu v Brně, kam vzal na bydlení i poškozeného, který mu měl přispívat částkou 750,-Kč měsíčně, což však poškozený neplnil, navíc si zval návštěvy a nedodržel zásady hygieny. Obžalovaný už proto nechtěl, aby se poškozený u něj nadále zdržoval. Obžalovaný posléze popsal události předcházející bezprostředně spáchání trestného činu takto: „9. září jsem vstal, budím [poškozeného], že půjdeme na úřady vyřizovat, řekl, že nepůjde, že nemá čas, když jsem odcházel, tak jsem mu řekl, že když se vrátím, tak ho nechci vidět v bytě. Pak jsem šel na pracák a na sociálku, trvalo to tak do dvanácti, pak jsem šel zpátky, podíval jsem se do bytu, zaklepal jsem a otevřel mi [poškozený], byli tam dva cigáni,

¹⁰³ Srov. NETÍK, Kriminální agresor, str. 87 až 88

popíjeli mou vodu, začali mluvit cigánsky. Jeden vyskočil a začal mnou třepat, že chci vyrazit [poškozeného] z bytu, sebral jsem se a odešel do hospody. V hospodě jsem si sedl ke [svědkovi Č.], přišel [poškozený] a řekl, jak šel kolem stolu, že mě zabije za vyhazov z bytu. [Svědka Č.] zaplatil i za mě a šli jsme zpátky ke mně. Cestou jsme koupili víno, nalili jsme si víno a dívali jsme se na televizi. Asi za minutu někdo mlátil do dveří, neotvírali jsme, najednou rána, [poškozený] se objevil v podnapilém stavu a práskl mě na levou stranu tváře, padl jsem na zem a dvakrát mě ještě kopl". V následné potyčce pak obžalovaný bodl poškozeného do břicha přesně nezjištěným bodným nástrojem, pravděpodobně nožem, a způsobil mu těžkou újmu na zdraví. Ze znaleckého posudku z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie a psychologie vyplynulo, že obžalovaný „trpí poruchou osobnosti, má zvláštnosti v oblasti afektivity a v sociálním citění. Je dráždivý, vznětlivý a výbušný se značnou pohotovostí k fyzické agresii. Vůči okolí je podezřívavý, v praktickém životě i žárlivý a má pocit ukřivděnosti. Osobnost je jednoduchá, pudová, málo kultivovaná a bez rozvinutých zájmů. Je málo adaptovaný do sociálních postojů. Obžalovaný má zvláštnosti osobnosti, které jsou trvalého charakteru a málo ovlivnitelné, navíc je konzumentem alkoholu a v krizových situacích pití zvyšuje". Obžalovanému byl dle § 222 odst. 1 tr. zák. za použití § 42 odst. 1 tr. zák. uložen trest odnětí svobody v trvání 8 a ½ roku, se zařazením do věznice se zvýšenou ostrahou (viz rozsudek Krajského soudu v Brně sp. zn. 53 T 2/2003).

Konfrontační vraždy nelze chápat bez zřetele k sociálním a kulturním rysům prostředí, v němž k těmto deliktům nejčastěji dochází. V anglosaské literatuře je násilná kriminalita zpravidla asociována s chudobou a nízkou sociokulturní úrovní pachatelů i obětí. M. E. Wolfgang upozorňoval na archaické pojetí maskulinity v kultuře americké dělnické třídy, které

zahrnovalo požadavek „tvrdomosti“ (toughness), přehnaného pití alkoholu a zejména schopnosti rychle násilím reagovat na určité vnější podněty, vnímané jako ohrožující čest či reputaci. Nedostatek těchto vlastností byl u manuálně pracujících chudých Američanů považován za neslučitelný s obrazem pravého muže.¹⁰⁴ Wolfgang poukazoval na to, že v prostředí s určitými sociálními a ekonomickými charakteristikami je užívání násilí jako prostředku řešení konfliktů považováno za akceptovatelné ba žádoucí; od „pořádného chlapa“ se očekává schopnost a ochota se násilných střetnutí účastnit. V těchto vrstvách je rozšířeno nošení osobních zbraní jako demonstrace maskulinity a připravenosti se bránit. Wolfgang hovoří o *subkultuře násilí* (subculture of violence).¹⁰⁵ V extrémní podobě lze projevy takové subkultury pozorovat např. ve špatně vedených nápravných zařízeních.¹⁰⁶

Mladší autoři zdůrazňují, že muži z pauperizovaných vrstev disponují kromě fyzického násilí mnohem omezenějším repertoárem legálních prostředků k řešení vzájemných sporů, k ochraně své cti a k zajištění společenského uznání vůbec. Lidé s nízkým sociálním statutem navíc nemají (na rozdíl např. od příslušníků středních vrstev) použitím fyzického násilí mnoho co ztratit.¹⁰⁷ S nízkou úrovní výchovy a vzdělání v ekonomicky slabých vrstvách souvisí i nedostatek komunikačních dovedností některých pachatelů násilných trestných činů. Jedinci, kteří si ve svém okolí mohli osvojit jen omezený repertoár interpersonálních strategií, jsou vystaveni zvýšenému tlaku i v situacích, v nichž sociálně obratnější osoby mají ještě k dispozici nenásilné techniky řešení. H. Toch popisoval muže ze svého souboru, kteří nebyli s to verbalizovat svůj nesouhlas s výtkami oponenta v hádce. V

¹⁰⁴ WOLFGANG, Marvin E.: Violent Behaviour. Churchill College Overseas Fellowship Lecture, No 4, W. Heffer & Sons Ltd. Cambridge England, 1969, str. 9

¹⁰⁵ WOLFGANG, Violent Behaviour, str. 13 až 14

¹⁰⁶ K tomu viz např. KIMMET, Edgar – O' DONNELL, Ian: Assault in Prison. The Victim's Contribution, British Journal of Criminology, Vol. 38, No. 4/1998, str. 635 a násl.

¹⁰⁷ BROOKMAN, str. 138 až 139

okamžiku těsně před začátkem násilné konfrontace pociťovali bezradnost a bezmoc (Toch hovoří o panice osoby zahnané do kouta: „panic in the corner“). Náhlý fyzický útok z jejich strany směřoval k odstranění nesnesitelného napětí, které v nich vzbuzovala neschopnost čelit argumentům protivníka slovy.¹⁰⁸ Z hlediska trestního práva je ovšem sporné, do jaké míry lze při aplikaci privilegovaných skutkových podstat přihlížet k sociokulturním specifikům prostředí, z něžž pachatel pochází, byť tato specifika mají bezesporu vliv na vnímání závažnosti provokujícího jednání oběti i (ne)přiměřenosti reakce pachatele. Judikatura a trestněprávní nauka zpravidla dospívá k závěru, že omluvitelnost reakce pachatele má být posuzována z hlediska měřítek ve společnosti uznávaných všeobecně, nikoli např. podle měřítek určité sociální či etnické skupiny.¹⁰⁹

Vlastní kasuistika č. 6:

Pachatel sdílel s poškozeným a dalšími zahraničními dělníky místnost na firemní ubytovně. Poškozený, který se vůči pachateli projevoval již delší dobu nepřátelsky, byl ve večerních hodinách často podnapilý a nejrůznějšími agresivními a opileckými projevy pachatele obtěžoval, takže se obžalovaný před spácháním trestného činu nemohl již několik dní pořádně vyspat. Obžalovaný navíc nedlouho předtím utrpěl lehký otřes mozku a stěžoval si na bolesti hlavy. Aby mohl lépe spát a nebyl rušen hlukem, který poškozený působil, nasazoval si obžalovaný večer na uši sluchátka od kapesního audio přehrávače. Dle skutkových zjištění soudu přišel poškozený inkriminované noci na pokoj v silně podnapilém stavu, popíjel pivo a „navážel“ se opět do obžalovaného, který ležel v posteli a poslouchal walkmana. Pachatel poškozeného žádal, aby jej neobtěžoval, že chce spát. Poškozený se slovním

¹⁰⁸ TOCH, str. 153 až 154, str. 155

¹⁰⁹ Srov. prosím HOŘÁK, J.: Vyprovokované zabití v německém trestním právu. Kriminalistika č. 4/2008, str. 263

napadáním nepřestával a obžalovaný ho vyzval, ať toho nechá, nebo mu „odřeže hlavu“. Poškozený na to vzal zavírací nůž, otevřel ho a podal ho obžalovanému, který jej zase zavřel a odhodil. Poškozený na to reagoval tak, že ležícímu pachateli vytrhl z uší sluchátka od walkmana a několikrát jej udeřil pěstí do obličeje. Na to pachatel s nečekanou obrovskou razancí fyzické napadení opětoval, což bylo svědky popsáno tak, že pachateli „ruply nervy“. Obžalovaný srazil ranami pěstí poškozeného na postel, z níž poškozený horní částí těla po zádech sklouzl na zem, obžalovaný postel přeběhl, dupnul opakovaně poškozenému patou na břicho a znovu jej zasypal ranami pěstí, ale i kopanci na krk a horní část těla. Tím poškozenému způsobil smrtelná poranění. Dříve netrestaný pachatel byl okolím popisován jako klidný a veselý člověk, všeobecně oblíbený. V době spáchání trestného činu se nacházel ve stavu prosté opilosti po návštěvě restaurace se spolupracovníky. Jednání stěžovatele nalézací soud posoudil jako trestný čin vraždy dle § 219 odst. 1 tr. zák. Městský soud v Praze však vzal v úvahu, že se jednalo o situační delikt v nezvládnutém afektu, k němuž by bez vyprovokování ze strany poškozeného nebylo došlo a aplikoval proto ust. § 40 odst. 1 tr. zák. o mimořádném snížení trestu odnětí svobody, jenž byl pachateli uložen v délce osmi let, se zařazením do věznice s dozorem (viz rozsudek Městského soudu v Praze sp. zn. 10 T 2/06).

Vedle „konfrontačních vražd“, v něž vyústilo střetnutí dvou mužů, lze za typický případ vyprovokovaného homicidia označit některé **vraždy partnerské**, k nimž došlo v rámci dlouhodobě konfliktního soužití, charakterizovaného soustavnými hádkami a fyzickými potyčkami, na jejichž vzniku a eskalaci se podílejí- víceméně recipročně- oba partneři. Přes určitou větší symetričnost rozložení sil v konfliktu, která tyto případy odlišuje od výše popsaných „vražd domácího

tyrana“, bývá ovšem násilí ze strany muže vůči ženě závažnější, již s ohledem na obvykle menší fyzické dispozice ženy. Je-li pachatelem vyprovokované partnerské vraždy muž, jedná zpravidla v afektu hněvu, případně je motivován pokořením či žárlivostí, nikoli však strachem z útoku na svou fyzickou integritu. Nemá-li provokace ze strany ženy ráz výlučně verbální, spočívající v urážkách, osočeních, snižujících poznámkách, výsměchu atd., jedná se zpravidla o facky, údery pěstmi, kopání, strkání, škrábání, švihnutí nebo plesknutí, údery či zásahy nejrůznějšími předměty dostupnými v domácnosti, které muž hodnotí jako bolestivé, zlomyslné a ponižující, ne však výrazně ohrožující jeho zdraví¹¹⁰

K usmrcení či k těžkému ublížení na zdraví dochází během konfliktu, který má jinak velmi banální a opakovaně se vyskytující obsah.¹¹¹ K jeho vzniku a eskalaci vede (slovy J. Zapletala) „objektivně malicherná, avšak v daném případě subjektivně významná událost, jež sehrává roli pověstné kapky, jež přeplnila číši“, ať již jde o výtky ženy na adresu pachatele, nejrůznější neshody o hospodaření v domácnosti (včetně úklidu, přípravy jídla atd.), spory o peníze apod.¹¹² Formou provokace může být i chování oběti vyvolávající žárlivost pachatele. V těchto případech však aplikace mírnějších ustanovení zvláštní části trestních zákonů připadá v úvahu zpravidla jen tehdy, bylo-li žárlivost vyvolávající chování oběti zároveň morálně zavrženíhodné, zejména úmyslně krajně ponižující a zraňující vůči pachateli.¹¹³ Totéž platí pro případy tzv. separačních vražd, kdy pachatel trestného činu usmrcuje partnerku, která jej chce opustit. Oznámení o rozchodu či opuštění společné domácnosti nemůže být samo o sobě považováno za „předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného“ ve smyslu ust. § 141, resp. 146a tr. zákoníku. Na

¹¹⁰ DOBASH, Russel P. – DOBASH, Rebecca E.: Women's violence to men in intimate relationship: Working on a Puzzle. *British Journal of Criminology*, Vol. 44, 2004, str. 326, 337, 339 až 340

¹¹¹ HERETIK, *Extrémna agrésia*, str. 128

¹¹² Srov. ZAPLETAL, *Predeliktní situace*, str. 95

¹¹³ Srov. HOŘÁK, *Vyprovokované zabití*, str. 262

charakteristiku vyprovokovaných partnerských vražd lze jinak zřejmě bezezbytku vztáhnout obecné závěry A. Heretika o „vraždách primárně motivovaných dlouhodobým krizovým vztahem s obětí“: Trestný čin se odehrává převážně ve večerních hodinách, pachatel je *tempore criminis* pod vlivem alkoholu a po aktuálním konfliktu jedná v silném, resp. vystupňovaném afektu hněvu. Jednání při a po činu bývá většinou zmatené a dezorganizované; pachatel se nepokouší o odstranění těla a zahlazení stop. Nezřídka se snaží oběti poskytnout či přivolat pomoc. K vraždě se buď úplně nebo částečně přiznává. V rámci následné racionalizace se vyskytuje vysvětlení o „napíchnutí se“ oběti na vražedný nástroj. Častěji je prožívána lítost.¹¹⁴

Vlastní kasuistika č. 7:

Pachateli, pomocnému zemědělskému dělníkovi, bylo v době spáchání trestného činu 46 let. Obětí se stala jeho o deset let starší družka, s níž žil delší dobu ve společné domácnosti. Oba byli závislí na alkoholu. Mezi pachatelem a zemřelou docházelo v opilosti k soustavným hádkám a oboustranným fyzickým insultacím, které byly několikrát řešeny jako přestupky. Poškozená měla obžalovaného již v minulosti udeřit lahví do hlavy, on ji měl udeřit paličkou na maso. Dočasný spolubydlící páru ve své svědecké výpovědi charakterizoval jejich konflikty tak, že se „stále hádali a řezali“. Dle výpovědi svědka to byla poškozená, jež obžalovaného vždy k půtkám provokovala. Svědek slyšel, jak se hádali: „dali si přes tlamu a bylo to“. V den, kdy došlo ke spáchání trestného činu, poškozená ráno prohlásila, že je jí špatně a vyzvala pachatele, aby šel koupit láhev rumu. S nákupem se obžalovaný vrátil asi v 9 hodin a společně s poškozenou rum popíjeli. Obžalovaný se poté na výzvu známého odebral do hostince, kde vypil čtyři desetistupňová piva. Domů

¹¹⁴ HERETIK, Extrémna agrésia, str. 128

se vrátil kolem 13. hodiny. Poškozenou zastihl v podnapilém stavu v kuchyni a požádal ji, aby mu nalila rum. Dle výpovědi pachatele, začala poškozená nadávat, že rum již došel, vzala prázdnou láhev a udeřila pachatele do hlavy. Na dotaz, co to dělá, jej bez dalších řečí udeřila znovu a pachateli tak způsobila silně krvácející zranění, takže se mu „valila krev z hlavy přes oči“. Nato vzal obžalovaný do ruky kuchyňský nůž o délce čepele 120 mm, který ležel na lednici a se slovy „už toho bylo dost“ bodl poškozenou 1x do hrudníku. Bodnému poranění srdce poškozená posléze podlehla. Tvrzení obžalovaného o tom, že jej poškozená napadla, bylo objektivizováno lékařskou zprávou a fotodokumentací, jež byly pořízeny po jeho zadržení. Skutek byl zprvu posouzen jako trestný čin vraždy dle § 219 odst. 1 tr. zák. Odvolací soud se však přiklonil k právní kvalifikaci dle § 222 odst. 1, odst. 3 tr. zák. V odůvodnění rozsudku odvolací soud mimo jiné zdůraznil, že „nelze odhlédnout od skutečnosti, že obžalovaný byl ke svému jednání, které vyvrcholilo bodnutím nožem do hrudi poškozené, vyprovokován nevhodným chováním samotné poškozené (časově bezprostředně předcházejícím útokem obžalovaného), která obžalovaného minimálně dvakrát udeřila lahví od rumu do oblasti hlavy, a že fyzický útok obžalovaného byl tak bezprostřední reakcí na jeho fyzické napadení poškozenou.“ Vrchní soud poukázal na to, že obžalovaný bodl poškozenou pouze jednou, ač mu s ohledem na její silnou podnapilost, v dalším útoku nic nebránilo. Naopak se pokusil poškozené přivolat lékařskou pomoc. Obžalovanému byl odvolacím soudem uložen podstatně mírnější trest odnětí svobody v trvání 7a 1/2 roku (viz rozsudek Krajského soudu v Brně ve věci sp. zn. 52 T 15/2003 a rozsudek Vrchního soudu v Olomouci sp. zn. 6 To 3/2004).

Je-li pachatelkou vyprovokované partnerské vraždy v rámci „symetrického konfliktu“ žena, lze si pro pestřejší vykreslení

obrazu predeliktní situace posloužit poznatky publikovanými u nás v 90. letech soudními znalci R. Grumlíkem a P. Vavříkem. Jde např. o jimi popsaný situační model „ženy rozhořčeně očekávající příchod partnera“, která je rozladěna tím, že muž dosud nepřišel domů a představuje si, že někde pije, případně se věnuje jiné ženě. Dle Grumlíka a Vavříka tráví taková pachatelka „čekání v představách, jak muži vynadá, jak se mu pomstí, někdy přitom sama popíjí, přičemž ebrieta dodává jejímu rozhořčení jistý patos. Při příchodu partnera je pak její jednání formováno silnou potřebou trestu, často ještě posílenou někdy rozjařeným, někdy mentorským projevem partnera, z něhož žena čerpá informaci, že partner zaujímá zcela opačnou situační roli, než v které ho chce vidět ona – že nepřijímá roli provinilce, narušivšího pravidla soužití. Jestliže žena v této situaci právě připravuje jídlo s kuchyňským nožem v ruce, schází již jen krůček k fatálnímu ,ohnání se' tímto nástrojem. Takový útok ženy na partnera se děje na vlně hněvného afektu“.¹¹⁵ Rozhořčená reakce ženy na porušování pravidel soužití, jak je popisují Grumlík a Vavřík, by jen stěží dosáhla dimenze „omluvitelnosti“ či „ospravedlnitelnosti“ pro naplnění znaků privilegované skutkové podstaty. Citovanými autory popsaná výchozí situace však může eskalovat ve vzájemné fyzické napadání či ve výhrůžky a verbální útoky, které charakteru trestněprávně relevantní provokace nabývat mohou. I v případech „symetrických konfliktů“ pachatelka nezřídka jedná v afektu strachu v pocitu bezprostředního ohrožení závažným fyzickým násilím ze strany útočícího partnera: „Žena se chápe nože či těžkého předmětu – nejčastěji s představou, že útočnicka zastraší – při selhání tohoto odstrašujícího manévru jej bodne či udeří.“¹¹⁶

¹¹⁵ GRUMLÍK, René – VAVŘÍK, Petr: Žena jako pachatelka vražedného útoku. Kriminologický sborník č. 2/1998, str. 28

¹¹⁶ GRUMLÍK, René – VAVŘÍK, Petr: Partnerské vraždy v psychiatrické a psychologické expertize. Kriminologický sborník, březen 1997, str. 109

Vlastní kasuistika č. 8:

Pachatelkou byla čtyřicetiletá žena, původem slovenská Romka, jež se dostala do rozepře se svým druhem (pozdějším poškozeným), který se dozvěděl, že se obžalovaná sešla s jiným mužem, na nějž poškozený velmi žárlil. Oba aktéři se v době konfliktu nacházeli ve stavu forenzně nevýznamné alkoholové opojenosti. Konflikt, který se odehrával v prostorách garáží, vyústil v agresivní chování poškozeného vůči obžalované, která však toto jednání opětovala. Křičeli na sebe a nadávali si, házeli po sobě nádobí, takže v garáži vše rozbili. Obžalovaná měla tendenci z garáže odejít; v tom jí však poškozený bránil, strhl ji stranou a hodil ji na dveře garáže, tahal ji za vlasy, přičemž postupně se tato potyčka přesunula do prostoru betonového prostranství poblíž garáží. Poškozený popadl kuchyňský nůž, kterým obžalovanou ohrožoval, ona se s ním o nůž přetahovala, přičemž ji poškozený způsobil nehluboké řezné rány na ruce. Při přetahování a potýkání nůž upadl na zem, obžalovaná se jej nejprve snažila odstrčit, aby si ho poškozený nemohl znovu vzít, poté však nůž o délce čepele 12, 5 cm zvedla a dvakrát poškozeného bodla do levé paže a hrudníku, čímž mu způsobil život ohrožující poranění. Pak obžalovaná nůž zahodila a běžela volat policii a záchrannou službu. V důsledku včasné lékařské pomoci k úmrtí poškozeného nedošlo. V průběhu trestního řízení poškozený změnil svou výpověď a tvrdil, že si poranění způsobil sám, neboť chtěl spáchat sebevraždu, což však bylo znaleckými posudky spolehlivě vyvráceno. Poškozený dával veškerou vinu za vznik konfliktu sobě a prohlašoval, že obžalovanou velmi miluje. Obžalovaná se k uvedenému jednání nejprve doznala, pak je však rovněž popírala. Nalézací soud ji shledal vinnou pokusem trestného činu vraždy dle § 8 odst. 1 k § 219 odst. 1 tr. zák., a odsoudil ji k trestu odnětí svobody v trvání deseti let se zařazením do věznice s ostrahou. Vrchní soud v Praze

jako soud odvolací však závěry nalézacího soudu o nepřímém vražedném úmyslu obžalované neakceptoval a výše popsaný skutek překvalifikoval na trestný čin ublížení na zdraví dle § 222 odst. 1 tr. zák. a obžalované uložil trest odnětí svobody v trvání pěti let (při ukládání trestu musel vrchní soud zohlednit, že se stěžovatelka trestného činu dopustila ve lhůtě podmíněného odsouzení za majetkový trestný čin). Viz rozsudek Městského soudu v Praze sp. zn. 49 T 15/2005 a rozsudek Vrchního soudu v Praze sp. zn. 7 To 101/2006.

Důsledky z hlediska aplikace ust. § 141 a 146a trestního zákoníku

Z kriminologické literatury i aktuální kasuistiky se podává velmi pestrý obraz úmyslných usmrcení, která lze označit jako vyprovokovaná. Je věcí úvahy zákonodárce a posléze trestněprávního výkladu, jak široká výseč tohoto obrazu bude zahrnuta privilegovanými skutkovými podstatami. Po novele trestního zákoníku č. 306/2009 Sb. považuji z hlediska výkladu ust. § 141 a 146a za důležité, aby byl objasněn vztah mezi okolnostmi „omluvitelného hnutí mysli“ a „předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného“. Úvodní členění, jehož základní kritérium spočívá v míře symetrie rozložení sil v konfliktu mezi pachatelem a obětí, je pro účel výkladu § 141 potřebné doplnit o dimenzi spontánnosti či plánovitosti odvety pachatele za utrpěné příkoří. Je nutné se rozhodnout, zda chceme z následujících konstelací privilegovat všechny či jen některé:

- 1) vyprovokované úmyslné usmrcení **agresivní oběti** v asymetrickém konfliktu, které bylo spontánním **afektdeliktem**
- 2) vyprovokované úmyslné usmrcení **agresivní oběti** v asymetrickém konfliktu, které **nebylo spontánním afektdeliktem**, tzn. že mohlo být spácháno s rozmyslem či po předchozím uvážení (srov. § 42 písm. a/, § 140 odst. 2 tr. zákoníku)
- 3) vyprovokované úmyslné usmrcení **provokující oběti** v symetrickém konfliktu, které bylo spontánním **afektdeliktem**
- 4) vyprovokované úmyslné usmrcení **provokující oběti** v symetrickém konfliktu, které **nebylo spontánním afektdeliktem**, tzn. že mohlo být spácháno s rozmyslem či po předchozím uvážení

Má-li být provokace ze strany oběti trestného činu vůbec zohledněna speciálním ustanovením zvláštní části, musí privilegovaná skutková podstata bezpochyby dopadat na jednání pachatele v konstelaci sub 1), kdy je dána nejvyšší míra morální viny agresivní oběti (typicky „domácího tyrana“) a oběť navíc jedná bez rozmyslu, v silném omluvitelném hnutí mysli. Konstelace sub 3) nejvíce odpovídá klasickému afektdeliktu, zejména vyprovokované konfrontační vraždě mezi muži, případně vybočením z mezí nutné obrany, tedy situacím, na něž byla historicky privilegovaná ustanovení trestních zákonů především aplikována. Podstatné tu je posouzení závažnosti provokujícího jednání, tzn. zda má být mezi typově méně nebezpečné delikty zahrnována např. jen odvěta za předchozí fyzický útok nebo zda lze za určitých podmínek za omluvitelnou považovat i reakci na verbální projevy atp. Těmto

otázkám se věnuji ve svých starších časopiseckých příspěvcích, na něž pro stručnost zdvořile odkazuji.¹¹⁷ Pachatel jednající za konstelace sub 1) a sub 3) se bezpochyby může těšit dobrodiní mírnějšího postihu podle § 141 (srov. přiměřeně ust. § 146a) trestního zákoníku, měl-li jeho afekt charakter „omluvitelného hnutí mysli“ tam uvedeného. Použití ust. § 141 (146a) i na situace uvedené sub. 2) a 4) však závisí na tom, zda považujeme „zavrženíhodné jednání poškozeného“ za samostatnou privilegující okolnost či zda ji pokládáme za nerozlučně spjatou s požadavkem jednání v omluvitelném afektu.

Ust. § 141 odst. 1 (srov. § 146a) po novele provedené zákonem č. 306/2009 Sb. zní:

„Kdo jiného úmyslně usmrtí v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody na tři léta až deset let.“

Pro toto ustanovení se nabízejí dva zásadně rozdílné výklady:

První výklad, podle něž může být zabití vždy jen „afektdeliktem“, tzn. jde

1) vždy o úmyslné usmrcení spáchané **v silném rozrušení**

2) a toto silné rozrušení má **svůj původ** buď ve strachu, zmatku, atd., resp. v jiném omluvitelném hnutí mysli

3) nebo jde o silné rozrušení (=omluvitelné hnutí mysli) v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného

-zavrženíhodné jednání poškozeného je tu pouze jedním z možných, demonstrativně uvedených podnětů, které mohou omluvitelné hnutí mysli vyvolat

¹¹⁷ Zejména prosím viz práci „Úmyslná usmrcení v afektu I.“ v měsíčníku Trestní právo, č. 10/2008, str. 11-12 a „Vyprovokované zabití v německém trestním právu“ v Kriminalistice č. 4/2008, str. 259, dále i článek „Vražda a zabití v novém trestním zákoníku“ In: Jelínek, J. (ed.). O novém trestním zákoníku. Sborník příspěvků z mezinárodní konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, str. 72-86

Druhý výklad, podle nějž § 141 zahrnuje dva nezávislé privilegující znaky: omluvitelné hnutí mysli (omluvitelný afekt) a tzv. provokaci (zavrženíhodné jednání poškozeného), tedy:

- 1) jde buď o úmyslné usmrcení v silném rozrušení, které má charakter omluvitelného hnutí mysli, např. strachu, úleku nebo zmatku
- 2) nebo jde o úmyslné usmrcení spáchané v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného (**bez ohledu na to, zda v silném rozrušení či nikoli**).

K první alternativě se v nové učebnici trestního práva hmotného přiklonil autorský kolektiv Jiřího Jelínka: za privilegující znak dle ust. § 141 (146a) považuje výhradně „silné rozrušení pachatele vyvolané jeho emotivními stavy určité povahy anebo silné rozrušení pachatele, které nastalo jako důsledek jednání poškozeného, jež je možno označit za zavrženíhodné“.¹¹⁸ Jde o výklad naprosto legitimní, zejména vycházíme-li z historického a mezinárodního srovnání. Takřka ve všech zahraničních úpravách, je-li provokace poškozeného jako polehčující znak v privilegovaném ustanovení výslovně uvedena, pak nikdy vedle omluvitelného afektu, ale vždy jako jeho příčina. Zcela typické je toto řešení pro trestní právo Anglie, podle nějž je relevantní jen taková provokace (provocation), jež „dočasně zbaví vyprovokovanou osobu schopnosti sebekontroly (loss of self-control), v důsledku čehož tato osoba spáchá protiprávní čin, kterým jinému způsobí smrt“.¹¹⁹ Jen za těchto podmínek je v anglickém právu přípustné uznat pachatele vinným mírněji trestným činem zabití (manslaughter) a nebrat jej k odpovědnosti za vraždu (murder). Polehčující okolnost provokace nelze zásadně přiznat

¹¹⁸ JELÍNEK, Jiří a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 478

¹¹⁹ CLARKSON, C.M.V. – KEATING, H.M.: Criminal Law: Text and Materials, 2nd edition. London, Sweet & Maxwell, 1990, str. 651, srov. YEO, Stanley: Unrestrained Killings and the Law: A Comparative Analysis of the Laws of Provocation and Excessive Self-Defence in India, England and Australia, Oxford University Press, Delhi, 1998 str. 21, str. 49

pachateli, který měl po provokujícím incidentu dostatek času se uklidnit („cooling-time“), natožpak pachateli, který pomstu za utrpěné příkoří s rozvahou naplánoval.¹²⁰ Podobně i kontinentální úpravy, pokud zmiňují provokaci výslovně, pak omluvitelnou reakci na ni zpravidla váží na spontánní afekt a ztrátu sebekontroly. Podle ust. § 213 německého trestního zákoníku je pachatel zabití „bez vlastní viny vyprovokován k hněvu a tím na místě stržen k činu zlým nakládáním nebo těžkou urážkou způsobenou jemu nebo jeho rodinnému příslušníku usmrcenou osobou“.¹²¹

V zahraničních jurisdikcích obvyklá podoba vyprovokovaného zabití jako ryzího afektdeliktu je podmíněna historicky, evropským trestněprávním myšlením poč. 19. stol., kdy tyto privilegované skutkové podstaty byly formulovány výlučně s představou konfrontační vraždy, jejímž pachatelem i obětí byli muži.¹²² Ve znění konkrétních ustanovení i v jejich výkladu se ještě odrážely archaické představy o mužské cti a její obraně; v mírnějším postihu pachatele zabití byla zřejmě spatřována i částečná kompenzace za definitivní zákaz soubojů.¹²³ Z poznatků kriminologického rázu, které byly v tomto textu shrnuty, však vyplývá, že pojem vyprovokovaného úmyslného usmrcení nelze na případy konfrontačních vražd zužovat. Obávám se, že pokud vyložíme ust. § 141 (146a) českého trestního zákoníku v intencích tradičních zahraničních úprav, „zdedíme“ tím zároveň mnohé jejich nedostatky, které jsou v cizí trestněprávní nauce hojně kritizovány a novější judikaturou západních zemí obtížně překonávány. Omezíme-li dopad ust. § 141 o zabití jen na spontánní afektdelikty,

¹²⁰ CLARKSON – KEATING, str. 643, srov. obdobně FLETCHER, George: Rethinking Criminal Law. Little, Brown and Company, Boston – Toronto, 1978, str. 224

¹²¹ Srov. např. čl. 118 trestního zákoníku Bulharska (1969, ve znění z r. 2002), čl. 111 odst. 1 tr. zák. Gruzie (1999) nebo čl. 105 odst. 1 tr. zák. Arménie (2003), který zní: „Kdo jiného úmyslně usmrtí ve stavu náhlého rozrušení, které bylo způsobeno nezákonným a nemorálním chováním poškozeného nebo ve stavu náhlé ztráty sebekontroly v důsledku násilí, posměchu, hrubých urážek nebo jiného nezákonného, nemorálního jednání poškozeného, bude potrestán odnětím svobody až na čtyři roky.“

¹²² MORRISSEY, str. 70

¹²³ Blíže prosím viz můj článek „Úmyslná usmrcení v afektu“, část I., Trestní právo č. 10/2008, str. 12-13

zbavíme se možnosti použít je i tam, kde bude „předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného“ prokázáno v mimořádně vysoké intenzitě (viz zejména konstelaci s agresivní obětí sub 2 výše), avšak z výsledků dokazování nevyplyne žádná z forem „omluvitelného hnutí mysli“ v době spáchání trestného činu.

V této souvislosti lze odkázat na dlouhodobý vývoj názorů nauky a judikatury v anglosaské, ale i v německé právní oblasti, který jednoznačně směřuje k „osamostatnění“ provokace od požadavku spontánního hnutí mysli. Děje se tak především v souvislosti se shora obsáhle popisovanými vraždami „domácích tyranů“. V Anglii je v tomto smyslu za přelomové považováno rozhodnutí ve věci *R v Duffy* (1949); šlo o případ týrané ženy, která usmrtila spícího manžela kladivem a sekyrou. Rozhodnutí, jež bylo zcela v intencích shora uváděných zásad common law, vyvolalo kritiku, která ovlivnila přijetí zákona *Homicide Act* v roce 1957.¹²⁴ Zahraniční odborné práce kritizují klasickou podobu vyprovokovaného zabití (manslaughter), zformulovanou v rámci common law, jako patriarchální přežitek, který je v případech partnerských vražd nespravedlivě tvrdý vůči ženám-pachatelkám a bezdůvodně mírný vůči mužům-pachatelům. Provede-li týraná žena vraždu svého partnera po předchozím uvážení, a zejména v součinnosti či prostřednictvím dalších osob, musí počítat s dlouhodobým trestem odnětí svobody za vraždu s přitěžujícími okolnostmi.¹²⁵ Naopak stane-li se žena obětí afektdeliktu ze strany partnera, je na ni v rámci obhajoby, jež usiluje o posouzení činu jako zabití, sváděna vina jako na provokatérku.¹²⁶ Rovněž dle německého trestního zákoníku naplňují týrané ženy-vražednice z formálního hlediska nejednou kvalifikující znak „zákeřné vraždy“ (Heimtücke) dle § 211 odst. 2 StGB, neboť si ke spáchání trestného činu vybírají okamžiky, kdy je oběť bezbranná, resp. útok neočekává („arg- und wehrlos“), protože spí nebo je silně pod vlivem

¹²⁴ YEO, *Unrestrained Killings*, str. 52

¹²⁵ FERRARO, str. 191, srov. MORRISSEY, str. 74

¹²⁶ FORELL-MATTHEWS, str. 161, MOTZ, str. 249

alkoholu.¹²⁷ I v případě, že měl čin afektivní spontánní charakter, nevyhovují mnohé skutky tohoto typu požadavkům afektdeliktu dle § 213 StGB (bez rozšiřujícího výkladu) či předpokladům nutné obrany, neboť pachatelky nereagují na konkrétní závažný útok ze strany usmrceného, ale anticipují jej na základě své předchozí zkušenosti.¹²⁸ Posledně uvedený fakt byl v anglosaském právu zohledněn nejprve zákonem z roku 1957 (Homicide Act), který požaduje, aby poroty při posouzení, zda byl pachatel k činu vyprovokován, braly v úvahu celou předchozí historii jeho vztahů s poškozeným.¹²⁹ V anglické rozhodovací praxi se postupně prosadil pojem „kumulované provokace“ (cumulative provocation): mezi okolnostmi skutku je hledán alespoň drobný, leč aktuální spouštěcí podnět (triggering provocative incident), který byl s to v mysli pachatele oživit vzpomínky na minulá příkoří („past experience“) a vyvolat tím u něj silné hnutí mysli.¹³⁰ Od 90. let anglické a australské soudy¹³¹ rovněž upustily od požadavku bezprostřední časové návaznosti mezi provokací a trestným činem, a to zejména pod vlivem psychiatrické znalecké praxe, podle níž se emocionální reakce na závažné příkoří může u pachatele dostavit s časovou prodlevou (tzv. slow burn reaction).¹³² Obdobný vývoj lze vysledovat i v Německu, pokud jde o výklad ustanovení § 213 StGB, jež např. dle rozhodnutí Spolkového soudního dvora ve věci 1 StR 286/94 nevyžaduje nutně spontaneitu, tzn. bezprostřední časovou návaznost jednání pachatele na provokující jednání poškozeného. Německá

¹²⁷ KELKER, Brigitte: Zur Legitimität von Gesinnungsmerkmalen im Strafrecht. Juristische Abhandlungen, Band 49, Vittorio Klostermann: Frankfurt am Main, str. 505

¹²⁸ KELKER, str. 506, MOTZ, str. 250

¹²⁹ Homicide Act 1957, „An Act to make for England and Wales amendments of the law relating to homicide and the trial and punishment of murder...“, Part I. Sec. 3, dostupný na <http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?activeTextDocId=1115608>; srov. YEO, Unrestrained Killings, str. 23

¹³⁰ S. YEO, str. 22 až 23, cituje rozhodnutí *R v Ahluwalia* (1992), *R v Morhall* (1995), *Luc Thiet Thuan v R* (1996), obdobně CLARKSON – KEATING, str. 643, BROOKMAN, str. 175, srov. MOTZ, str. 250

¹³¹ Viz zejména australský rozsudek *R v Kontinnen and Runjanic*, na nějž odkazují YEO, str. 53 a MORRISSEY, str. 81

¹³² YEO, str. 52 až 53, srov. MORRISSEY, str. 73

znalecká praxe poukazuje na jev tzv. protrahovaného či chronického afektu¹³³.

Z předestřených důvodů, které jsou obsáhle rozebírány v zahraničních pramenech, je třeba uvážit, zda se jako účelnější nejeví shora uvedená v pořadí druhá alternativa výkladu ust. § 141 (146a) tr. zákoníku, která vedle sebe staví „omluvitelné hnutí mysli“ a „předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného“ jako dvě navzájem nezávislé polehčující okolnosti. Některé z dosud publikovaných příspěvků tento výklad opatrně připouštějí - s tím však, že aplikaci § 141 bez současného naplnění obou trestnost zmírňujících znaků předpokládají jen zcela výjimečně.¹³⁴ Uvedený výklad je naznačen i v nové učebnici od autorského kolektivu J. Kuchty, podle nějž je „předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného dalším privilegujícím znakem trestného činu zabití“. Autoři učebnice přiléhavě uvádějí, že provokace jako privilegující znak spočívá ve zvláštní pohnutce pachatele¹³⁵ a nikoli v mimořádném psychickém stavu, jakým je „omluvitelném hnutí mysli“¹³⁶. Pachatele tudíž privileguje sama skutečnost, že jeho protiprávní jednání bylo motivováno závažným útokem (útoky) poškozeného proti hodnotám a zájmům, které právní řád chrání (zejména život, zdraví, svoboda a lidská důstojnost, dobré jméno a osobní čest, případně i majetek atd.). Naopak v případech „silného rozrušení“ či „omluvitelného hnutí mysli“ je důvodem mírnějšího postihu primárně okamžitý duševní stav pachatele, vyvolaný mimořádnou psychickou zátěží, který „nepříznivě ovlivňuje rozumovou nebo volní složku jednání a snižuje tak míru úmyslného způsobení následku“.¹³⁷ Lze říci, že

¹³³ V rozhodovací praxi se však neprosadil názor části německé nauky, že jednání pachatelek – týraných žen, je třeba bez dalšího posuzovat jako případy krajní nouze či nutné obrany, viz OTTO, Harro: Zákeřná vražda za výjimečných okolností – případ domácího tyрана (II). Trestněprávní revue, č. 10/2004, str. 323, srov. AMELUNXEN, cit. dílo, str. 59 až 60

¹³⁴ FREMR, Robert: Zabití- hit trestního zákoníku?, internetový blog „Jiné právo“ dne 25. 1. 2010

¹³⁵ Srov. i sám název ust. § 146a tr. zákoníku.

¹³⁶ KUČHTA, Josef a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Zvláštní část. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009, str. 18, marg. 16, srov. i příslušné pasáže ve zvláštní části nejnovější učebnice od O. Novotného a kol., která vyjde v nakl. Aspi.

¹³⁷ KUČHTA a kol., str. 17 až 18, marg. 15

problematika provokace jako privilegujícího znaku má blízko k otázkám (překročení) mezi nutné obrany, zatímco koncepce omluvitelného silného afektu má blíže k otázkám (zmenšené) příčetnosti. Provokaci příbuzným trestněprávním jevem jsou i tzv. *omluvné důvody* (Entschuldigungsgründe) v rakouském a německém trestním právu (viz zejména § 33, 35 něm. tr. zák., § 3 odst. 2 rak. tr. zák.).¹³⁸

Je otázkou, zda pro výklad uvedený shora na druhém místě, nesvědčí i sama geneze ust. § 141. Trestný čin zabití byl do osnovy tr. zákoníku zahrnut na podzim r. 2007, a to mimo jiné na základě výsledků mezinárodní vědecké konference k rekodifikaci trestního práva hmotného, konané dne 11. 5. 2007 na Právnické fakultě UK v Praze. Autorovi tohoto textu je známo, že tvůrci osnovy váhali mezi dvěma alternativami dikce tehdejšího § 139 o zabití. Podle první z nich měl být privilegován pachatel, který jiného usmrtil „v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku a v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného“. Bylo by se fakticky jednalo o ustanovení určené pro mírnější postih spontánních excesů z nutné obrany, blížící se svým charakterem § 33 StGB.¹³⁹ Posléze však byla slučovací spojka „a“ nahrazena spojkou „anebo“. Nadále se jednalo o úmyslné usmrcení jiného „v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného“. Nedával tím zákonodárce najevo, že posledně uvedenou zvláštní pohnutku pachatele považuje za samostatnou alternativu k emočním stavům v první části citované věty?¹⁴⁰ Z okolností přijetí novely trestního zákoníku č. 306/2009 Sb. navíc neplyne, že by jejím cílem bylo proměnit trestný čin zabití v ryzí afektdelikt. Důvodem změny dikce § 141 odst. 1 (srov. 146a) bylo především zabránit nejasnostem ohledně charakteru

¹³⁸ V češtině o tom viz ŘÍHA, Jiří.: Příspěvek k pojetí viny. In: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Aspi: Praha, 2008, str. 289

¹³⁹ Stanoví *bezrestnost* vybočení z nutné obrany vlivem strachu, zmatku či leknutí (tzv. omluvná nutná obrana).

¹⁴⁰ Srov. HOŘÁK, J.: Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. Bulletin advokacie č. 10/2009, str. 64

silného rozrušení (zdůraznění požadavku „omluvitelnosti“) tak, aby se jednání v afektu nemohli domáhat např. pachatelé tzv. zakrývacích vražd, kteří v panice usmrtili osobu, jež je přistihla při jiném trestném činu.¹⁴¹

V neprospěch naposled uvedeného výkladu § 141 (§ 146a) nicméně hovoří nová úprava postihu přípravy trestného činu. V ustanovení o trestném činu zabití totiž není výslovně stanovena trestnost přípravy ve smyslu § 20 odst. 1 posl. věta tr. zákoníku (srov. § 14 odst. 3 in fine). Vyvolává vážnou pochybnost, zda zákonodárce zamýšlel dekriminlizovat přípravná jednání směřující k úmyslnému usmrcení člověka, byť by k nim došlo za mimořádných polehčujících okolností, a to mimo jiné i s ohledem na charakter kvalifikovaných skutkových podstat dle § 141 odst. 2 (§ 146a odst. 4).

Na základě poznatků kriminologie, shrnutých v tomto textu, snad lze aplikační praxi doporučit ještě třetí, do jisté míry kompromisní řešení mezi shora uvedenými alternativami výkladu. V případech, kdy počáteční konfliktní vztah provokující oběti a pachatele byl víceméně symetrický, nechť důvod mírnějšího postihu vychází toliko z obecné zkušenosti, že fyzické útoky či jiná příkoří mohou i u přičetného člověka nenásilné povahy ve vyhocených okamžicích vést k primitivní agresivní reakci, při níž pachatel přestává dbát etických norem a veškerá jeho motivace se soustředí na zneškodnění protivníka. Na tyto případy ať dopadne jedině kombinace obou polehčujících okolností dle § 141 (146a): předchozí provokace oběti a jí vyvolaného omluvitelného hnutí mysli. Privilegujícím důvodem tu budiž po vzoru anglosaského práva pochopení pro „přirozenou lidskou slabost“ (*fragilitas humanae naturae*, srov. angl. „human frailty“). V rámci vyprovokovaných násilných trestných činů lze však identifikovat i užší okruh, kdy trestný čin směřoval proti tzv. agresivní oběti, jež pachatele předtím dlouhodobě týrala a utlačovala. Tu lze na jednání pachatele

¹⁴¹ Viz výklad R. Fremra, cit. článek v „Jiném právu“.

hledět jako na určitý druh *nedovolené svépomoci*, bez ohledu na míru racionální kontroly, kterou pachatel nad svým jednáním měl. Sám důkaz déle trvajícího týrání a útlaku by zde, jak se domnívám, měl být dostatečným důvodem pro subsumpci jednání pachatele pod privilegovanou skutkovou podstatu.

Hořák, J.

Agresivní a provokující oběť násilného trestného činu

SOUHRN

Text je věnován případům, kdy oběť násilného trestného činu sama pachatele rozhodujícím způsobem motivovala k útoku tím, že mu úmyslně závažným způsobem ublížila. Autor se zabývá obrazem takzvaných vyprovokovaných zabití v odborných dílech z oblasti kriminologie a kriminální psychologie. Výrazu *provokace* užívá k označení úmyslných jednání oběti před spácháním trestného činu, která mohou být zohledněna jako polehčující okolnosti a eventuálně vést k posouzení skutku pachatele podle mírnějších ustanovení trestních zákonů. Provokace vyjadřuje určitý *podíl morální viny oběti* na vyústění interpersonálního konfliktu v závažný násilný trestný čin, přičemž tento podíl viny zároveň umožňuje posoudit reakci pachatele shovívavěji z hlediska trestního práva.

Autor rozlišuje dva typy predeliktních situací, z nichž první záleží v podstatě v reverzi rolí mezi obětí a násilníkem. Závažná agrese, resp. příkoří vychází zprvu jednoznačně ze strany budoucí oběti a postihuje budoucího pachatele. Poměr sil je dlouhodobě nevyrovnaný v neprospěch pachatele, který je na oběti zpravidla různým způsobem závislý. Trestnému činu typicky předchází soustavné týrání či vydírání ze strany oběti a utlačovaná osoba se v konečném konfliktu zmůže na odpor, který je oběti osudný. Jde především o případy vražd tzv. „domácích tyranů“, jejichž pachatelkami jsou týrané ženy.

Druhý typ se naopak vyznačuje relativně vyrovnaným poměrem sil v konfliktu mezi obětí a pachatelem. Oběť se však zachová vůči pachateli způsobem, který do jisté míry omlouvá okamžitou ztrátu sebevlády. Podstatu provokace tu je třeba primárně hledat nikoli v závislosti pachatele na oběti, pocitované tísní a bezvýchodností, ale v samotném konkrétním příkoří, urážce či aktu násilí, které vedlo u pachatele k dočasné ztrátě sebekontroly. Do této kategorie spadají některé z tzv. konfrontačních či „hospodských“ vražd, jež vyplynou z náhodných afektivních srážek v alkoholovém opojení. Patří sem i část úmyslných usmrcení, jimiž vyvrcholilo dlouhodobě konfliktní soužití intimních partnerů. Uvedená taxonomie je konkretizována kasuistikami z rozhodovací praxe českých soudů.

Ve světle poznatků kriminologického rázu se autor zamýšlí nad dvojznačností ustanovení nového trestního zákoníku o zabití (§ 141) a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky (§ 146a), k jejichž znakům patří i spáchání trestného činu „v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného“.

Hořák, J.

An aggressive and provoking victim of a violent criminal act

SUMMARY

The text is dedicated to the case when the victim of a criminal act himself or herself motivated the offender to an attack in a decisive way, by having intentionally and cogently harmed him. The author deals with the depiction of so-called provoked slaughter in specialised works from the realm of criminology and criminal psychology. The term *provocation* is used to indicate intentional behaviour of the victim prior to the commitment of a criminal act, which may be taken into account as extenuating circumstances and may eventually lead to assessment of the offender's acting according to more

lenient stipulations of the penal laws. Provocation expresses a certain *proportion of moral culpability on the part of the victim* in the interpersonal conflict resulting in a serious violent criminal act, and at the same time, this share in the culpability enables assessing the reaction of the offender more leniently from the perspective of the criminal law.

The author distinguishes between two types of pre-offence situations, out of which the first basically consists in reversal of roles between the victim and the offender. Serious aggression or injustice originates at first clearly on the part of the future victim, affecting the future offender. For a long time, the proportion of strength is unbalanced to the detriment of the offender, who usually is dependent on the victim in various ways. The criminal act is typically preceded by constant maltreatment or blackmail on the part of the victim and the oppressed person may, in a final conflict, muster resistance, which becomes fatal to the victim. These are mainly the cases of murder of so-called "domestic tyrants", committed by tyrannized women. The second type, on the other hand, is characterised by relatively balanced division in the conflict between the offender and the victim. The victim behaves towards the offender in a way, which, to a certain degree, justifies a momentary loss of self-restraint, though. The nature of provocation needs to primarily be sought not in the dependence of the offender on the victim, perceived as anxiety and hopelessness, but in a particular injustice, offence or violent act, which has lead the offender to temporary loss of self-possession. This category also includes some of the so-called confrontational or „tavern“ murders, which ensue from random emotive slashes under alcoholic inebriation. It so includes part of the intentional murders, in which a long-term conflicting coexistence of intimate partners resulted. The above-mentioned taxonomy is further

specified by case reports from the decision-making practice of Czech courts of justice.

In the light of the findings of criminological nature, the author considers the ambiguity of the stipulation of the new penal code on slaughter (§ 141) and bodily harm on excusable grounds (§ 146a), the characteristics of which also include the committal of a criminal act "as a result of previous contemptible behaviour of the injured person".

Hořák, J.

Das aggressive und provozierende Opfer einer Gewaltstraftat

ZUSAMMENFASSUNG

Der Text ist den Fällen gewidmet, in denen das Opfer einer Gewaltstraftat den Täter zum Angriff auf entscheidende Weise selbst motiviert, indem es ihm vorsätzlich schwerwiegendes Leid antut. Der Autor befasst sich mit der Darstellung der so genannten provozierten Tötung in Facharbeiten im Gebiet der Kriminologie und der Kriminalpsychologie. Den Ausdruck *Provokation* verwendet er zur Bezeichnung des vorsätzlichen Handelns des Opfers vor der Verübung einer Straftat, das als ein Milderungsgrund berücksichtigt werden kann und eventuell zur Beurteilung der Tat des Täters nach den milderen Bestimmungen der Strafgesetze führen kann. Die Provokation umfasst einen gewissen *Anteil der moralischen Schuld des Opfers* an der Ausmündung des interpersonalen Konflikts in eine ernste Gewaltstraftat, wobei der Schuldanteil gleichzeitig ermöglicht, die Reaktion des Täters aus strafrechtlicher Sicht nachsichtiger zu beurteilen.

Der Autor unterscheidet zwischen zwei Situationstypen vor einem Delikt, von denen der erste im Grunde auf der Reversion der Rollen zwischen dem Opfer und dem Gewalttäter beruht. Eine folgenschwere Aggression, beziehungsweise ein Unrecht geht zuerst eindeutig vom künftigen Opfer aus und ist gegen

den künftigen Täter gerichtet. Das Kräfteverhältnis ist langwährend zum Nachteil des Täters unausgeglichen, der in der Regel vom Opfer auf verschiedene Weise abhängig ist. Der Straftat geht typischerweise systematisches Quälen beziehungsweise die Erpressung durch das Opfer voraus, wobei sich die unterdrückte Person im Endkonflikt zum Widerstand aufrafft, der für das Opfer schicksalhaft wird. Es handelt sich vor allem um Mordfälle an sog. „Haustyrannen“, wobei die Täter misshandelte Frauen sind. Der letztere Typ zeichnet sich im Konflikt zwischen Opfer und Täter vielmehr durch ein relativ ausgeglichenes Kräfteverhältnis aus. Das Opfer verhält sich allerdings gegenüber dem Täter in einer Art und Weise, die den momentanen Verlust der Selbstbeherrschung in gewissem Maße rechtfertigt. Es ist notwendig, den Kernpunkt der Provokation nicht in der Abhängigkeit des Täters vom Opfer, empfunden als Bedrängnis und Ausweglosigkeit, sondern primär im konkreten Unrecht selbst, der Beleidigung beziehungsweise dem Gewaltakt zu suchen, der beim Täter zum momentanen Verlust der Selbstbeherrschung führt. Unter diese Kategorie fallen einige der so genannten Konfrontationsbeziehungsweise „Kneipenmorden“, die aus zufälligen affektiven Konflikten im Alkoholrausch hervorgehen. Darunter fällt auch ein Teil der vorsätzlichen Tötungen, mit der ein langes konfliktvolles Zusammenleben der Intimpartner gipfelt. Die genannte Taxonomie wird mit den Kasuistiken aus der Entscheidungspraxis der tschechischen Gerichte konkretisiert.

Im Lichte der Erkenntnisse kriminologischen Charakters denkt der Autor über die Doppelsinnigkeit der Bestimmungen des neuen Strafgesetzes über die Tötung (§ 141) und die Körperverletzung in einer entschuldbaren Gemütsbewegung (§ 146a) nach, zu deren Merkmalen auch die Verübung einer Straftat „infolge des vorherigen verwerflichen Handels des Geschädigten“ gehört.

